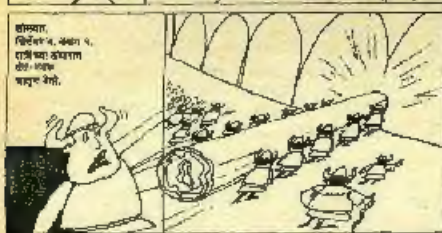
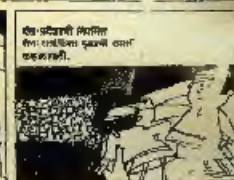

चांदोबा

जानेवारी १९८०

द्याव्या
सृष्टिचा!

© २००८

आपला सवास्य दाम,

चांदोबा

संस्थापक : 'बसुबाणी'
संचालक : नरसिंह

या महिन्याची वेताळ कथा 'आपार एक जुगार' ही आहे. प्राचीन काळी वैश्य शेती, पशुपालन व व्यापार धंदा करीत. परंतु हळूहळू त्यांनी शेती व पशुपालनाचा धंदा सोडला आणि पूर्णपणे व्यापाराकडे वळले. परंतु काही लोकांनी शेती व पशुपालनच कायम ठेवले. त्याचे कारण वरील गोष्टीवरून कळते.

जसर दाणो

अत्यल्प मणि साधूनां शिलालेखेव तिष्ठति ।
जललेखेव नीषानां यत् कृतं तत् विनश्यति ॥

[साधू व संत यांची केलेले भात किती महान वसले तरी ते काळघा दगडावरच्या रेबे साखे टिकते. परंतु नीच माणसांनी केलेले काम पाण्यावरच्या पेंसेसारखे तत्काळ नाहीसे होते.]

वर्ष : १९ जानेवारी १९८० अंक : ७
एक प्रत : १-२० : : वाचक वर्गणो : १८-००

प्र. : दूध हे शाकाहारात मोठे की मांसाहारात?

उ. : माहार हा बहुजनस्पर्तीवर आधारलेला व प्राण्यांवर आधारलेला अन्न सन्नेने विभावल्यावर दूध हे प्राण्यांकडून मिळते हे स्पष्ट आहे. परंतु माहाराचे भाग हिंसा करून मिळणारा व हिंसेनिमित्त मिळणारा असे पाहले तर दूध हा हिंसेनिमित्तचा माहार होतो. आपल्या देशात शाकाहारी म्हणून जे लोक आहेत ते या अहिंसेचाच प्राधान्य देतात. म्हणून त्यांच्या घरी दूध व दुधचे दही, लोणी, तूप, दाय वगैरे पदार्थ शाकाहारात येतात. कारण त्यात प्राण्यांचे मांस, हाडे, रक्तवाहिन्या वगैरे प्राण्यांच्या शरिराचे भाग नसतात. परंतु अमेरिकेत 'व्हेजिटेरियन्स' म्हणविणारे प्राण्यांची संबंध असलेला कोणताही पदार्थ शिक्त नाहीत. 'सिग्नर एम्स्टेड' सुद्धा पूर्वी बेल असत त्यांना देखील ते 'व्हेजिटेरियन्स' मानीत नाहीत. मांघीचीना किंवा बनावीचीना सुद्धा 'व्हेजिटेरियन्स' म्हणून मानावले ते सगार नाहीत.

प्र. : बुद्ध हा अहिंसावादी होता. तरी बौद्धांत यास्त लोक मांसाहारी कसे काय आहेत? स्वतः बुद्धाने मांस खाऊन आज्ञार आपल्यावर जोडून घेतला आणि त्यातच तो मरण पावला, हे कसे काय?

उ. : बौद्ध धर्मात शाकाहाराचे प्रतिपादन केले नाही, फक्त वर्हिसेचाच प्रचार केला. चीन, कोरिया, जपान, इंडोचायना कोरिया वगैरे देशात बाजपयंत बौद्ध धर्म असला तरी त्या देशातील लोक शाकाहारी कधीच नव्हते व नाहीत. परंतु बौद्धांनी जीवहिंसा करू नये, प्राण्यांचा हार करू नये असाच नियम आहे. बुद्धाना हाचच नियम घ्याने आपले काही नियम मान्य करायला बुद्धाना खंयसिले- स्वतः शाकाहारी असल्या कारणाने बुद्धाने ते मान्य केले नाही. बौद्धांमधु भिक्षाग्र ग्रहण करतात, त्यांना भिक्षा घालणारे सर्व शाकाहारीच असले पाहिजेत असं नियम घालून देण्याचा अधिकार आपल्याला नाही, असे बुद्धाने म्हणणे. आपल्या देशात शाकाहाराचा प्रचार करणारे जैनमतवाले होते.

[७७]

सहस्रबुद्धी, शतबुद्धी व एकबुद्धी यांची गोष्ट ऐकून अविलोभी म्हणाला- "तू म्हणतो आहेस, त्यात तशिवाचे असे काहीच नाही. एकबुद्धीला लोकमान असेल्यामुळे तो त्या संकटातून बाचला. इतर दोघांना ते मान नव्हते. शिवाय ते अतिकोभाला बळी पडले. अतिकोभाचे होणारे दुष्परिणाम कसे असतात हे 'मूर्ख लोभी माकडे' मा कथेवरून स्पष्ट कळते." असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

एके काळी चंद्र नावाचा राजा होता. त्याच्या भुलांना माकडांशी खेळायला खूप आवडे. म्हणून त्यांनी माकडांना खूप खायला घालायला सुरुवात केली आणि अनेक माकडांना राजवाड्यात जमविले.

माकडांना खूप खायला मिळाले, म्हणून तो खूप साजली, आणि राजवाड्याच्या

आवारात सोकळेपणे खूप हिव फिक लागली. त्या सर्वांना नायक बहुस्पती व चाणक्यासारखा हुशार असा एक मानर होता. राजनीती व चक्रासारखे पशुवैद्यकशास्त्र वगैरेची त्याला चांगली माहिती होती.

राजवाड्याच्या आवारात मेंढरांचा एक कळपही होता. त्यांत पुष्कळ बेंबेएडेकीही होते. त्यांच्यावर मुले बसत व बजामना करीत. त्यांच्यातला एक एडका भयंकर लावाड होता. तो खंभी मिळाली की सळ राजाच्या संपाक घरात शिरायचा आणि तेथे ठेवलेली पक्वान्ने फस्त करायचा. संपाकी संतापून दोडके, पळी, झारा, किंवा मडके किंवा काशाचा तांब्या, जे काही हाताला येई त्याने त्या एडक्याला खूप बडकीत.

ते पाहून माकडांच्या नायकाने विचार केला, या एडक्याचे व संपाक्याचे वर

माकडांच्या जखमीने लेपण घ्यावे लागतील. श्यावेळी खाऊन पिऊन माजलेल्या माझ्या अंगुयाबांचाच बळी पडेल. तेव्हां वेळीच त्यांना सावध करून इकडून जंगलात पळून जाणे हिताचे होईल.

असा विचार करून त्याने आपल्या हवें अनुयायांना एकत्र जमावला तांगितले व त्यांना त्याने त्यांच्यावर केवढे मोठे धाक संकट येणार आहे त्याची कल्पना करून देत म्हणाला—“एडक्यांचे आणि संपाक्यांचे बररोज भांडण होऊ लागले आहे. हे बर नित्य वाढतच जाणार. मी साक्षितल्याप्रमाणे आपल्या माकडांच्या जातीवर त्याचा फार मोठा दुष्परिणाम होण्याची शक्यता आहे. दोघांच्या भांडणात विनाकारण आपला जीव जाईल. भांडणामुळे मोठमोठी राज्ये रसातळाला मिळाल्याचे इतिहास सांगतो. दोन मोठ्या राज्यांचे युद्ध होते आणि त्यात प्रजा व जवळपासची राज्ये रसातळाला मिळाल्याचे इतिहास सांगतो. दोन मोठ्या राज्यांचे युद्ध होते आणि त्यात प्रजा व जवळपासची राज्ये चिरडून जातात. येथी व प्रेम त्या आघात भस्म होऊन जातंय. म्हणून घाहाण्यांनी वेळीच सावध होऊन स्वतःचा बचाव करून घ्यावा. आपल्यावर संकट येऊन कोसळण्यापूर्वीच आपण आपले कायबचे

निवातस्थान जे जंगल आहे तिकडूनचून जाऊ या.”

माकडे हा हितोपदेश ऐकून हसली व आपल्या नायकाला म्हणाली—

“तुम्हांला म्हातारपण झालं आहे. साडीबुडी नाडी म्हणतात तसे झालं आहे. म्हणून उगाच काल्पनिक संकटांचा बाऊ तुमच्या मनात उभा राहातो आहे आणि असले निरर्थक विचार तुमच्या मनात पेल आहेत. येथे सर्व स्वर्गसुख प्राप्त असतां हे सोडून जाण्यात काय अह्माणपण आहे? राजकुमार इतकी छान पक्वान्ने खायला घालीत असतां ती सर्व सोडून जंगलात झाडावरची वर्षाकच्ची फळे खायला आम्ही मुळीच तयार नाही.”

ते ऐकून म्हाताऱ्या नायकाच्या डोळ्यातून धळधळी अश्रुधारा वाहू लागल्या व तो म्हणाला—

“मूर्खानो! ही सर्व सुखे धोम्यानी जाळी आहेत. तीं तुम्हांला दिसत नाहीत. ही सर्व पक्वान्नेच उद्या विषप्रयोग झाल्यासारखी तुमचा प्राण घेतील. माझ्या डोळ्यादेखत तुम्ही तडफडून मराल, मला ते पाहूनचणार नाही. मी एकदाच जंगलात निघून आलो. मित्रांचे दैव्य, शत्रू बराच शिरल्याचे दृश्य, स्वदेशावर परक्यांची सत्ता आणि स्वतःच्या नायकामुलांचे मरण ज्याला

स्वतःच्या डोळ्यांनी पहावे लागत नाही तो घन्य होय!”

असे सांगून म्हातारे माकड एकटेच जंगलात निघून गेले.

ते निघून गेल्यावर थोड्याच दिवसात तो एडका त्याच्या संवयीप्रमाणे संपाक घरात फिरला आणि पक्वान्ने एकामागून एक खाऊ लागला. अजून सर्व संपाक झालेला नव्हता. बुलीवर संपाकाच्या मोठमोठ्या भांड्यात पदार्थ खरखरत होते.

संपान्यांनी त्या एडक्याला पक्वान्नेवर ताब मारतांना पाहिले मात्र इसके संतापले की त्यांच्यापैकी एकाने बुलीतले बळते लाकूडच काढले आणि त्याने तो त्या

चांगलेच वाढत चालले आहे. बाबा माकडांना त्रास होण्याची शक्यता आहे. या एडक्याला पक्वान्नेचे आकर्षण आहे. त्याला पाहून संपाकी चिडून हाताला लागेल ते पंऊन त्याला बडवितात. चुकून त्यांनी जळत्या काकडाने त्याला बडविले तर त्याचे पाठीवरचे केस पेटतील व ते विस्फविण्यासाठी हा पळत जाऊन मोठघात अगर तबेल्यात धारेले व आग विस्फविण्यासाठी यवतावर जाऊन ओढेल. मग गवत पेटेल. रक्षकतार गुरे व चोडे होरपळून निघतील. त्यांच्या अंगावरचे फोड बरे करायला औषधपाणी करावे लागेल. पशुवैद्यकाशास्त्राप्रमाणे औषध म्हणून त्या फोडांवर

एवढ्याला बडवू लागला. एवढ्याच्या पाठीवरच्या केसांनी पेट-पेटला. ती आग असल्या झाल्याने एडका पळत जाऊन घोड्याच्या तवेल्यात शिरला. तेवढ्या गवतावर एडगडा लोळू लागला. त्या गवताने पेट पेटला आणि सर्व ठजेस्फालाच आग झाली. काही घोडे जागच्या जागी गेले. काही घोड्यांचे डोळे कापमचे गेले. नोकरांनी काही घोड्यांना फार कष्टाने वाचविले. तरी त्यांचे अंग होरपळून निघाले होते. ते हिणहिणत राजवाड्याच्या आवारात पळू लागले.

राजाचे घोड्यांवर स्वतःच्या मुलांसारखे प्रेम होते. त्यांची ती स्थिती पाहून तो फार हळहळला. दरबारी पशुवैद्याला बोलावून तो म्हणाला-“या घोड्यांचा काय तो लोकर इलाज करा. काय औषध आहे?”

पशुवैद्य ग्रंथाची पाने उलटून म्हणाला-“सहा राज, पशुवैद्यकशास्त्रात महाप्रसिद्ध अशा शालिहोत्राचे म्हणणे आहे की सारल्या

बरोबर मानवाने रक्त व चरबी काढून त्यांचे लेप भस्मलेल्या जागी लावावेत, म्हणजे रात्रीचा काळोख जाऊन उबाडल्या-बघ जसा उजेड होतो तसा रात्रीच्या रात्री घोड्यांच्या अंगावरचे फोड बरे होतील. म्हणून तीच चिकित्सा आता करतो.”

“राजवाड्याच्या आवारात असलेल्या सर्व माकडांना ठार करून त्यांचे रक्त व चरबी काढा.” राजाने हुकूम सोबला.

नोकरांनी पक्काघांचे मिष बाखवून माकडांना जमा केले आणि त्यांना धरून ठार केले. त्यांचे रक्त व चरबी काढून त्यांचे लेप घोड्यांच्या फोडावर लावण्यात आले.

बापले सर्व अनुयायी ठार झाल्याची शोष्ट म्हत्वाच्या भाकडाला एका नाव-ळ्यांच्या तोंडी कळली. तो दुःखाने रडू लागला. त्या मेलेल्या माकडात त्याची पिल्ले, पिल्लांची पिल्ले, म्हणजे मुले व नातवंडे, किंबहुना सर्व वंश दुःख होतो व तो नष्ट झाला.

अल्लूक मांत्रिक

[१७]

[भावाची मर्कट कालीनर्षी व अल्लूक मांत्रिकाच्या हातातून गितलून मंत्रवंडासह राव-धानीत दाखल झाले. राजवाड्यासमोर एक रानटी माणूस अस्वलाचा खेळ दाखवीत होता. त्यावेळी तेथे पाहारेकऱ्यांचा नायक आला. तो अस्वलावरवी मर्कटाला घेऊन राजाकडे निघाला. पुढे-]

राजवाड्याच्या पायऱ्याजवळ पाहारे- कऱ्यांचा नायक तलवार वर उचलून व पाठीमागून येणाऱ्या सर्व लोकांना थांबायला सांगून प्राण्यांचा नाच दाखविणाऱ्याला म्हणाला-“अरे ए, अस्वलाच्या मालका महाराज बावेळी राजसभेत असावेत. तेथे तुझ्या या भिकारकऱ्या अस्वलाला येऊन जाण्यात सहभागण नाही, त्या अस्वलाच्या खांद्यावर जे माकड बसले त्याला आपल्या खांद्यावर घेऊन तू माझ्या बरोबर महाराजाकडे येऊ शकशील का ?”

ते ऐकून प्राण्यांचा नाच करणाऱ्याला राग आल्यासारखे त्याच्या तोंडावरून विसले. म्हणाला-“तुम्ही मला काय नाटके ते म्हणा, परंतु माझ्या पळलेल्या व शिकलेल्या अस्वलाला 'भिकारक' म्हणून त्याचा अपमान करू नका. त्याची दुशारी व कोशस्थ पाहून मोठमोठ्या

महाराजांनी न सामंतांनी एवढेच नव्हे तर मोठमोठ्या विद्वानांनी त्याचे गुणगान केले आहे. याचा एक पूर्वज रामाचे नांवलेल्या तेजुसचाव्या वेळी होता त्याचे प्रमाण म्हणून हे ताडपत्र नाचून पहा, हवे तर!" असे म्हणत त्याने एक ताडपत्र आपल्या अंगरक्षकाच्या खिशातून काढून दाखविले.

पाहारेकऱ्यांचा नायक मोठ्याने हसून म्हणाला—"तुम्हा अस्वलाचा वंशवृक्ष आपण दरबारी पुरोहिताला नंतर सावकाश दाखवू आणि महाराजांकडून तुला चांगलेसे वंशवृक्ष सुद्धा देववू. पहिल्याने तो शत्रूचा हेर एका मर्कटाचे सोंग करून घाला आहे त्याला

अस्वलाच्या खांद्यावरून उतरवून आपल्या खांद्यावर घे."

प्राण्यांन! नाचवणारा रानटी माणूस अनिच्छा दर्शवून अस्वलाजवळ नेला व त्याच्या पाठीवर प्रेमाने हात फिरवीत म्हणाला—"वीर भल्लूका! आपल्या खांद्यावरच्या त्या माकडाला खाली जमिनीवर टाक." असे म्हणत त्याने मायावी मर्कटाच्या कंबरला बांधलेली दोरी बट्ट करून जोराने ओढली.

अस्वलाला ते आंघडले नसावे. तो दाख बाहेर काढून ओरडून मायावी मर्कटाची कंबर बळून त्याला खाली फेकू लागला. परंतु तितक्यात माकडाने स्वतःच खाली उडी मारली व म्हणाले—"तुमच्या शहरावर भल्लूक सांघिक चालून येत आहे आणि मोठे संकट ओढवणार आहे. तेव्हा तुमचे महाराज कोठे आहेत, हे प्रथम सांगा माझा मंत्रदंड कोठे आहे?"

माकडाला बोलत असलेला पाहून तेथे जमलेले लोक हसू लागले व टाळ्या वाजवू लागले. त्यांच्यापैकी एकजण एक लांब काठी माकडाकडे दाखवीत म्हणाला—"हा घे तुझा मंत्रदंड! काहीतरी गंमत करून दाखव!"

मायावी मर्कटाने ती काठी ओढून घेतली व ती जमिनीवर उभी केली व तिच्या

टोकावर चढून एका पायावर उभा राहिला आणि म्हणाला—"मुखे हो! असल्या गंमती कोण्टी दाखवू शकेल का? तुमच्या राज्यावर एक मोठे संकट ओढवणार आहे. अशा वेळी गंमत पाहण्याची हाच असणाऱ्यांना काय म्हणावयाचे?"

पाहारेकऱ्यांचा नायक मायावी मर्कटाजवळ जाऊन व तो ज्या काठीवर उभा होता ती कापून टाकण्याला आपली तलवार वगारीत म्हणाला—"खरं बोल, तू शत्रूचा हेर खरोखरच नाहीस का? तू म्हणतोस तो भल्लूक सांघिक खरोखरच येणार आहे का?"

मायावी मर्कटाने त्याचे उत्तर न देता चढविशी खाली उडी मारून पाहारेकऱ्यांच्या नायकाच्या हातातली तलवार हिसकावून घेतली आणि आपल्या कंबरला बांधलेली दोरी कापून टाकून दातओठ चावीत म्हणाला—"मुखाने! तुम्ही आपल्या राजाला इकडे बोलावून आणा."

पाहारेकऱ्यांच्या नायकासह तेथे जमलेले सर्व लोक भयकंपित झाले. मायावी मर्कट तलवार दाखवून पाहारेकऱ्यांच्या जवळ जाऊन दरडावून म्हणाला—"काय रे ए भूखा! माझी बाजा तुला ऐकू झाली नाही का?"

पाहारेकऱ्यांचा नायक प्राणभयाने धरधर कापत म्हणाला—"महाराज, दरबारात

बसलेले असता त्यांना इकडे घाबरा सांभा-
यच? माझं डोकं ठडून जाईल!"

"तसे असेल तर मीच त्यांच्याकडे जातो. तू पुढे होऊन वाट दाखव." मायावी मर्कट म्हणाले.

पाहारेकऱ्यांचा नायक 'हू' की 'वू' न म्हणता पायऱ्या चढून गेला आणि दरबार महालात जाण्याच्या वाटेने चालू लागला. लोक त्याच्या पाठीसाथून जायला घाबरत तसल्यामुळे बागच्या जमी थबकले.

जितकेच राजा सिंहासनावर बसून दर-
बारात त्याच्या वर्शनास बसलेल्या प्रमुख नागरिकांसो बोलत होता. त्या वेळी

महाराजांनी व सामंतांनी एवढेच नव्हे तर मोठमोठ्या विद्वानांनी त्याचे गुणगान केले आहे. माना एक पूर्वन राताने बांधलेल्या सेतुबंधाच्या वेळी 'होता रयाचे प्रमाण म्हणून हे ताडपत्र बावून पहा, हवे तर!' असे म्हणत त्याने एक ताडपत्र आपल्या अंगरक्षकाच्या खिशातून काढून दाखविले.

पाहारेकऱ्यांचा नयक मोठ्याने हसून म्हणाला—'तुझ्या अस्वलाच्या वंशवृक्ष आपण दरबारी पुरोहितांचा मंतर सादकाश दाखवू आणि महाराजांकडून तुला कागलेसे बक्षिस सुडा देवू, पहिल्याने तो खऱ्या हेर एका मर्कटाचे सौंग करून आला आहे त्याला

अस्वलाच्या सांघावरून उतरवून आपल्या सांघावर घे.'"

प्राण्यांना नाचवणारा रानडी माणूस अतिश्या दर्शवून अस्वलाजवळ गेला व त्याच्या पाठीवर प्रेमाने हात फिरवीत म्हणाला—'मीर भल्लूक! आपल्या खांबा-वरच्या त्या माकडाच्या खाडी जमिनीवर टाक.' असे म्हणत त्याने मायावी मर्कटाच्या कबरेला बांधलेली दोरी बट्ट करून जोराने ओढली.

अस्वलाला ते आडले नसावे. तो दात बाहेर काढून ओरडून मायावी मर्कटाची कब्र करून त्याला खाली फेकू लागला परंतु वितक्षणात माकडाने स्वतःच खाली उडी मारली व म्हणाले—'तुमच्या शहरा-वर भल्लूक मांजिक चालून येत आहे आणि सोठे संकट ओढवणार आहे. तेव्हा तुमचे महाराज कोठे आहेत, ते प्रथम सोंगा माक्षा मंत्रदंड कोठे आहे?'

माकडाला बोलत असलेला पाहून तेथे जमलेले लोक हसू लागले व टाट्या वाजवू लागले. रयाच्यापैकी एकजण एक लांब काठी माकडाकडे दाखवीत म्हणाला—'हा घे तुझा मंत्रदंड! काहीतरी गंमत करून दाखव!'

मायावी मर्कटाने ती काठी ओढून घेतली व ती जमिनीवर उभी केली व तिच्या

राजधानीवर बोड्याच वेळात कालीवर्मा नावाचा एक शूर पराक्रमी वीर आणि भल्लूक मांजिक चालून येत आहेत. तुम्हाला या गोष्टीची सूचना देऊन सादब करण्यासाठी मी आलो आहे.'

मायावी मर्कट ते म्हणताच तबेत गोंधळ उठून गेला. राजा जितकेतु एक क्षणभर किर्कतव्य धिमूढ स्थितीत सिंहासनावरून उतरून उभा राहिला व मायावी मर्कटाला म्हणाला—'तुझ्या बोलण्यावरून तु सामान्य माकड नाहीस हे कळले. पण तू जी सूचना दिलीस ती ऐकून मी विचारतो, मी त्या कालीवर्माला व त्याच्या बरोबरच्या इतर सर्वांना कैद करून आणायला आपल्या प्रधान मंत्र्याला काही सैनिकारोबर पाठविले होते ते सर्व कोठे आहेत?'

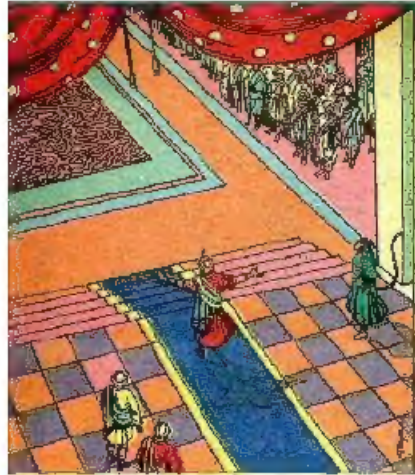
तो प्रश्न ऐकून मायावी मर्कट 'किंच किंच' करीत हसत म्हणाले—'त्या सर्वांचा कालीवर्मा आपल्या उलवारीने व भल्लूक मांजिक आणल्या मंत्रबंधाने...' व असे म्हणत एकवम मध्येच थांबले व भयभीत झाल्यासारखे चटुकडे पहात ओरडले—'मांजिक गुरू की जय! माझा मंत्रदंड कोठे आहे?' लगेच स्थानंतर पाहारेकऱ्यांचा नायक उभा होता त्याच्यावर पाहून जाऊन त्याची नखी पकडून बाबळू लायले.

मायावी मर्कटाच्या हातातून आपला गळा सोडविण्याचा ताना प्रकारे प्रयत्न करीत पाहारेकऱ्यांचा नायक ओरडला—'मर्कट प्रभो! मंत्रदंडाची गोष्ट मला काय माहीत? महाराज, मला दाखवा!'

दरबारात हजर असलेल्या दोघा बलदंड माणसांनी पुढे होऊन मर्कटाची कब्र बट्ट करून त्याला ओढले व म्हणाले—'आमच्या राज्यात कोणाचाही जीव ध्यायचा अधिकार फक्त आमच्या महाराजांनाच आहे. तुम्हां हे वागणे कायबाविरुद्ध आहे.'

मायावी मर्कट दांतओढ घावून ओरडले—'जितकेतु राजा! मी सांगायचे आहे ते दोन शब्दांन सांगतो आहे, ते कान उघडून

राजाचे दोघ मंत्री घरघर कापत पर-
स्परांची तोंडे पहात कापल्या आवाजात
म्हणाले-“महाराज! आतां या संकटांतून
आपली सर्वांची सुटका कशी व्हायची?”

“हा प्रश्न मी तुम्हांला, आपल्या मंत्र्यांना
विचारण्याचा आहे आणि तुम्ही यत्नात
विचारतां आहां? तुम्हां, दोघांना मी या
क्षणापासून या पदावरून काढून टाकतो.
तो नाशक प्रधान मंत्री जर का घाबेली
येथे असता तर योग्य विचार काढून व
काही तरी युक्ती करून या संकटातून
त्याने आम्हांला सोडविले असते.” असे
म्हणत जितकेतु सिंहासनापासून वाईघाईने
चालत साबाची मर्कटाजवळ येऊन समेत
हजर असलेल्या सर्वांना संबोधन करून
म्हणाला-“आपल्या राजधानीवर असलेल्या
मांत्रिकांबरोबर राक्षसही चालून येत
आहेत, आपण या वेळी काय केले तर
बरे होईल?”

समेत कोणाच्याही तोंडी एकही शब्द
उमटला नाही. प्रत्येकाच्या मनात एकच
गोष्ट शोटी की आपल्या घरातले जन आणि
सुलभात वस्तू उचलून घेऊन राजधानी
बाहेर पळून जायचं कसं?”

राजा जितकेतु दरवारी लोकांमैकी
कोणाच्याही तोंडातून ‘अ’ ही निघत
नसलेला पाहून व सर्व भयभीत होऊन

या लोकांच्या स्मृतीत माहीत हो आळखून
मायाची मर्कटाजवळ जाऊन म्हणाला-“तु
रूपाने माकडासारखा असलास तरी मंत्रणा
देण्यात साक्षा प्रधान मंत्री जीवगुप्त याच्या
सारखाच हुशार दिसतो आहेस. मंत्र्याला
आतांपर्यंत त्या राक्षसाने ठार केले नसले
तर त्याच्या मुसक्या नक्कीच बांधल्या
असणार. म्हणून मी तुलाच माझा प्रधान
मंत्री म्हणून नेमले. तेव्हा तू लोकत्र विचार
कळून खास की शत्रूचा संहार करून राज-
धानीचे रक्षण करण्यासाठी आपण आतां
काय केले पाहिजे?” असे म्हणत जितकेतु
मर्कटाचा हात घेऊन त्याला सिंहासनापर्यंत
घेऊन आला.

सर्व दरवारी लोकांनी हाळघा वाजवून
नव्या प्रधानाचे स्वागत केले. मायाची मर्कट
सर्वांना जणुकाही अभयदान देण्यासाठी
तलवार दातांनी एकडून ठेवून व दोन्ही
हात वर उचलून काही म्हणणार इतक्यांत
दातांत धरलेली तलवार निसटून खाली
जमिनीवर पडली व ‘सणूण’ असा आवाज
हाला. साबाची मर्कटाने खाली वांकल्या-
शिवाय आपल्या शोपटीने तलवार उचलेली
व तो काही बोलणार इतक्यात दरवाराच्या
बाहेर कसल्या तरी मोरबा ऐकू आला.
राजा जितकेतु व घरवारातले सर्व लोक
तिकडे पाहू लागले.

ऐक! तू नगराची द्वार बंद करून येथे
दरवारांत निश्चित होऊन गप्प मारीत
वसला आहेस. म्हणून तुला राजधानीच्या
बाहेर काय घडले आहे त्याची कल्पना-
देखील नाही. तुझा तो मुख्य चांडाल आता
भल्लूक झाला आहे. एवढेच नव्हे तर तो
कालीवर्मा व भल्लूक मांत्रिकांबरोबर
आणि एका राक्षसाबरोबर राजधानीवर
चालून येत आहे!”

राक्षसाचे नाव ऐकताच जितकेतु राजा
घडकी भरल्यासारखा म्हणाला-“राक्षस?
आम्ही राक्षस असतात असे फक्त ऐकले
आहे, आजपर्यंत राक्षसाला कधी प्रत्यक्ष
पाहिले नाही!”

त्याच वेळी मंत्री जीवगुप्त फाटक्या
कपड्यानिशी शिरस्त्राण वबरे शिवाय
दरवारात आला. त्याच्या धोड्या पाठी-
मागून सामंत सूर्यभूपती आणि दोघां
सैनिकांनी दरवारांत पाऊल टाकले. ते दोघे
व सैनिक थापला वीन कसा तरी बांचवून
आपले घोडे भरघाव पळवीत पुढे आले
होते. जीवगुप्ताला पाहतांच काही दरवारी
उस्साहाने म्हणू लागले-“प्रधान मंत्री
जिबंत आहेत, महाराज! राक्षसाच्या
आहारी पडले नाहीत.”

मायाची मर्कटाचा ते ऐकून राग आला
त्याने हातातली तलवार वर उचलून
ओरडायला सुरवात केली-“काय रे, मूर्ख

नागरिकांनी! आत्ताच नाही का तुमच्या महाराजांनी मला आपला प्रधान मंत्री नेमले आहे. तुम्ही सर्व ते विसरलात नादरे?"

असे म्हणत नंतर जितकेतू राजाकडे बघून म्हणाला—"काय रे, ए राजा! तुमं काय म्हणचं आहे? मी मंत्री आहे की शत्रूला पाठ दाखवून पळून गेलेला हा पळपुटा जीवगुप्त?"

राजा जितकेतू म्हणाला—"मर्कटाच आपल्या राज्याचा प्रधान मंत्री आहे. ती गोष्ट मी पुन्हा सांगत आहे. जीवगुप्त या लबापाकून राजधानीतला एक सामान्य नागरिक झाला आहे."

मंत्री जीवगुप्त सर्व आभार सुटल्या-सारखा बटविथी तलवार उपसून डोळे वटा-कून भावावी मर्कटाकडे पहात म्हणाला—"हे लबाब शकड का चंद्रशिला मगरीची प्रधानकी संमालगार आहे? याला राज-साध्या दगडी गवैचा वार होत्यापूर्वी मीच पाहिले. आतां माग मी स्वतःच याचा

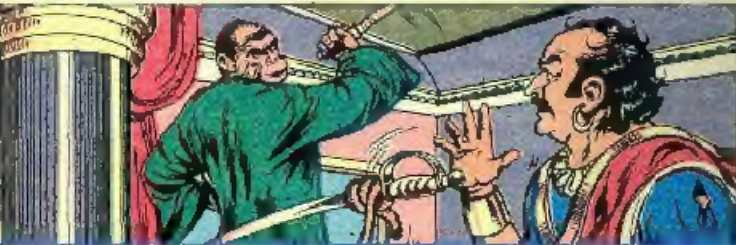
गुप्त मर्कटावर धावला.

राजा जितकेतू रागाने म्हणाला—

"जीवगुप्ता बाब! हे सामान्य माकड नाही, अंतिमती नावाचा, थोर तांत्रिक आहे!"

"या तांत्रिकाने भस्मक तांत्रिकाचा संश्रद्धा बोरून भागला तो कोठे आहे? त्या संश्रद्धाशिवाय हे मर्कट म्हणजे रानातल्या झाडांवर फिरणारे काळघा तोंडाचे सामान्य माकडच तर आहे. मी आपल्या तलवारीने याचे डोके एका क्षणात उडवितो. व शेपटी छटून टाकतो पहा." असे म्हणत जीवगुप्त आईबाईने तलवार घेऊन मर्कटा-वर धावून गेला.

मायावी मर्कट—"तांत्रिक गुरू की जय!" असा एकदां जयघोष करून व आपली शेपटी विवृत-वेगाने फिरवून तिने जीव-गुप्ताच्या हातातली तलवार हिसकावून घेत आपल्या तलवारीने जीवगुप्तावर बार करायला निघाला. (क्रमशः)

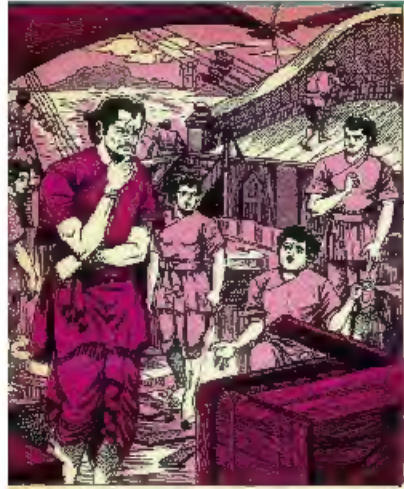

व्यापार एक जुगार

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो शाहीजवळ गेला, जेत शाहीवर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्मशानाच्या दिशेने वाळू काराळा तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! काही लोकांना काही कामात यश येत नाही. सला जशी शंका आहे ती तू ही यशस्वी होणार नाहीस. हे कळल्यावर की एका विविष्ट कामात यशस्विता मिळजे शक्य नाही, ते काम रंगूशेटसारखे सोडून घावे, जसे जळा वाटते. तुला कळाळा मेळ गेले म्हणून मी त्याची गोष्ट सांगतो, जल देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ मोष्ट सांगू लागला.

कार पूर्वीची गोष्ट आहे. रंगूशेट आणि सबासिब नावाचे दोघे मित्र होते. रंगूशेट जातीचा नाथी होता. तरी तो व्यापार धंदा न करतां पोतीचातीची कामे करी.

वेताळाच्या गोष्टी

त्यात तो मुली होती. सदाशिवने व्यापार करून त्यात खूप पैसे मिळविले. सदाशिवने एकदा रंगूशेटला विचारले—“काय रे, तू आपला वडिलांवित बंदा सोडून शेती कसा काय करू लागलास?”

“व्यापाराबरोबर आम्हाला किरपेक पडचा बरकत नाही.” रंगूशेट म्हणाला.

रंगूशेटचे वाढवडील मोठे व्यापारी होते आणि परदेशाशी त्यांचा व्यापार होता. परंतु रंगूशेटचे आजोबा आयल्या बळवता-बरोबर पाण्यात बुडून मरण पावले. त्यांचा सर्व बंधाच कायमचा बंद पडला. म्हणून रंगूशेटच्या वडिलांनी शेतकामाला सुरवात केली आणि त्यात त्यांचा चांगली मिळकत

Fullscreen 127 X 20 / 68

होऊ लागली; रंगूशेटने शेतकाम करून पुष्कळ चांगल्या पिकविले व त्यात त्याचा संसार खुषाचा झाला.

एकदा सदाशिव अणदी अनपेक्षितपणे रंगूशेटकडे आला आणि म्हणाला—“विद्या, ययांपार परदेशात व्यापाराला निघालो आहे. खूप पैसा मिळेल. तू सुद्धा बरोबर वालास तर जो फायदा होईल तो अर्धा अर्धा वांटून घेऊ. दोघांवर लवचें वांटला बार्डल व फायदाही पुष्पट होईल.”

रंगूशेट स्वादिश्वरी कोणत्या विश्वासात निमग्न होता, नकळे; त्याने सदाशिवबरोबर परदेशी व्यापाराला जायचे मान्य केले. बायकोने अनेक प्रकारे समजावून सांगितले, परंतु विकडे दुर्लक्ष करून रंगूशेटने आपले अर्धे शेत विकून भाडवळ उभे केले आणि सुवासिक तेले व अत्तरे घेऊन आपल्या चौघा मुलांसह सदाशिवबरोबर गळवतात नसून परदेशी निघाला.

वाटेत मोठे वादळ आले आणि गळवतात पाणी शिरून सर्व माळाची नासाडी झाली गळवते किनाऱ्याला लागले, परंतु माल चांगला नसल्यामुळे स्वस्त दराने बिकावा लागला. म्हणून फार मोठे नुकसान झाले.

रंगूशेटच्या बायकोने विचार केला, पापाचे जन्म आले नाही व आपले जे होते ते देवाने नेले, तरी पत्नी व पुत्र तर सुखरूप

पोचले. तिने जे नवस केले होते ते पुरे केले आणि देवाचे आभार मानले.

परंतु रंगूशेटच्या बायकोच्या मनासारखे ताले नाही. रंगूशेटने उरलेली जमीन विकून भांडवल उभे केले व पुन्हा सुवासिक द्रव्ये विकत घेऊन परदेशी निघायचे ठरविले. त्याने सदाशिवला भेटून विचारले—“कायरे सदाशिव, मग गळवतच ना पुन्हा परदेशी व्यापाराला?”

“बाबांरे, तू पुन्हा या फंदात कशाला पडतोस?” रंगूशेटचे बावडस पाहून सदाशिवने चकित होऊन विचारले.

रंगूशेटने आपल्या मुलांना बरोबर घेऊन का विचारले. परंतु एकही मुलगा बरोबर पायला तयार होईना. थोरला मुलगा म्हणाला—“कंदमुळे खाऊन आम्ही जगू, परंतु पुन्हा गळवतात पांऊळ ठेवणार नाही. तुम्ही सर्व शेत विकून टाकले आहे. शेतीभाडी करणेसुद्धा आता शक्य नाही. अजुरी करू नाहीतर श्रीक मागू, परंतु परदेशाशी व्यापार करून जीव धोक्यात घालणार नाही.”

म्हणून रंगूशेट धुकटाच निघाला. या खेपेस त्याला व्यापारात खूप फायदा झाला. त्याने जेवढे भांडवल लावले होते त्याच्या दहापट फायदा झाला. त्याने व्यापार करण्या-पूर्वी जेवडी जमीन विकली होती तिच्या पुष्पट जमीन सरेदी करून मुलांना दिली.

या खेपेस सदाशिव त्याच्या बरोबर व्यापाराला आला नव्हता. त्याला त्याबद्दल पत्त्यातपा झाला. त्याने रंगूशेटकडे येऊन त्याला विचारले—“काय रे, पुन्हा तू परदेशात व्यापाराला जाणार आहेस का?”

रंगूशेट निरुत्साह दिसून म्हणाला—“सदाशिव, आतां पुन्हा मी त्या जागीज हात भाजून व्यापाराला तयार नाही. व्यापार माझ्या नशिबी नाही. शेतीभातीची कामेच माझ्या नशिबात आहेत. म्हणून मी या पुढे तीन घंदा कुरायचे ठरविले आहे.”

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा, रंगूशेटला व्यापारात बरकत नाही, असे खरोखरीच वाटत होते तर तो

सदाशिवबरोबर पहिल्या खेपेस व्यापार करायला निघालाच कां? त्यात त्याला पुष्कळ नुकसान होताने लागले आणि व्यापार त्याच्या भाव्यात नाही हे स्पष्ट झाले अशा परिस्थितीत दुसऱ्या खेपेला त्याने व्यापार करण्याचे कां ठरविले? व्यापारी सर्वे जमीन त्यास विकून टाकली, ती कां? नंतर व्यापारात खूप फायदा झाल्याचे पाहिल्यावर त्याने त्यातून अर्थ कां काढून घेतले? रंगुशेटच्या या विविध मनःस्थितीचे वृत्ति माहीत असून तु उकलले नाहीस तर तुला माहीतच आहे की तुझ्या डोक्याची जंगल जकले होऊन पुण्यास पायावर जोडू लागली.

विकासादिव म्हाला-“जेतीची कामे व व्यापार दोन निरनिराळ्या चितवृत्तींची ओळख देतात. व्यापार करणाऱ्याची चितवृत्ती जुगान्यासारांनी धाडसाची व तन्मयतेची असते. हा उलट जेतीभातीच्या कामात काबाडकष्ट व सहनशक्तीची गरज असते. रंगुशेटने, व्यापार त्याच्या भाव्यात

नाही, असे जे म्हटले त्यात, जुगान्याचे धाडस त्याच्या अंगी नाही, हे त्याला सांगायला होते. परंतु त्यात व्यापार केल्याने नुकसानच होईल असे म्हणण्याचा त्याचा हेतू नव्हता. सदाशिवने त्याला बरोबर व्यापार करायला बोलाविले त्यावेळी त्याच्यात त्याच्या धाडसपणाची जी जुगान्याची वृत्ती होती ती बळकट झाली. काढू लागल्याचे दिसते. व्यापारात नुकसान झाल्यावर त्या वृत्तीचाच पगडा त्याच्या मनावर असलेला दिसून येतो. म्हणून त्याने आपली सर्व इस्टेट पणाला लावून जुगार खेळून पाहिली व त्यात त्याला फायदा झाला. त्यानंतर त्याच्या सहज वृत्तीने उकल झाली व जुगान्याची वृत्ती त्याला अनुकूल नसल्याचे त्याने ओळखले. म्हणून तो पुन्हा जेतीभातीच्या कामाकडे वळला. अशा तऱ्हेने राजाचे भौत भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हा शाखाजवळ जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

सैपाको

पालीच्या बाजारात गोपू व रघू हे बाल-मित्र कित्यक दिवसांनी परस्परांना अचानक भेटले. लघ्न झाल्यानंतर दोघे निरनिराळ्या गावात राहू लागले होते. गोपू व्यापार करू लागला. त्याच्या बायकोचे नाव शांताबाई होते. दोघांता एक मुलगा होता. त्याचे लग्नाचे वय झाले होते.

रघू शेतकामात रमला होता. त्याची बायको रुक्मिणी हुशार होती. त्यांता सतरा अठरा वर्षांची एक मुलगी होती व तिचे लग्नावे वय झाले होते.

दोघांचा व्यवसाय निराळा होता, परंतु एका गोष्टीत त्यांच्या आधुन्यात साम्य होते. दोघांच्या बायका फार आळशी होत्या. त्या कधी सैपाक करीत नसत. नवऱ्यालासुद्धा भात उकडून वाडोत नसत. त्यांना सैपाक करता येत नव्हता असे मुळीच नाही. परंतु सैपाक करणे त्यांना आवडत नसे. नादला-

जाने त्यांना सैपाक करावाच लागे तेंव्हा त्या असा करीत की सायंकाळ नसे व सर्वांना उपाशी रहावे लागे. म्हणून दोघे मित्र घरी आल्यावर सैपाकही करीत.

दोघे बाजारात भेटले तेव्हा दोघांना त्यांच्या बायकांचा हा आळशीपणा वासना-शला एक धुवती सुचली. असे ठरले की गोपूच्या घरी रघूने व रघूच्या घरी गोपूने जायच व स्वतःची ओळख जाऊन सांगायची, त्याप्रमाणे दोघे मित्र परस्परांच्या घरी अचानकपणे पोचले आणि त्यांनी आपापली ओळख जाऊन सांगितली.

रघू शांताबाईंना म्हणाला-“बहो बहीनी, म्हणजे गोपू घरी नाही म्हणता, भग कसे श्वायर्थ हो? बहो, की तुमच्याकडे आपल्या मुलीकरितां स्वच्छ पहायला आली होती.”

शांताबाईंना परमानंद झाला. रघू बाजाराकरितां आला होता, म्हणून त्याचा

पोशाक त्या दिवशी श्रीमंतासारखा दिसत होता. मुलाच्या बांगळा हुंडा मिळण्याची आशा तिला वाटू लागली. "म्हणाली- "येतील ही बाजारात बेळे आहेत!" असे सांगून शांताबाईने मुलास जेवण तयार करून पातुण्यांना बाहेरले गोपू धरी परतला नाही तरी शांताबाई रघूला आग्रह करून म्हणाली- "भावजी, उद्यां नक्की परत येतील, तुम्ही थांबलच पाहिजे."

चार दिवस झाले, तरी गोपू परतला नाही. रघून गोपूच्या धरी चारही दिवस खूप मेजवात्या उडविल्या. शेवटी शांताबाईंना हे सांगून की आतां मात्र धरी परतलेच पाहिजे, गोपू आपल्या हावी निघाला

गोपू परतला

तिकडे रघूच्या बायकोने गोपूचा अतिथ्य सत्कार चार दिवस केला. दररोज नवे पकवान तयार होई. तिचा आळशीपणा कोठे गेलार कोंगास ठाऊक? गोपूला मेजवात्या मिळत होत्या त्यानेमुद्धा रघू यदील म्हणून चार दिवस वाट पाहण्याचे नाटक केले आणि धरी जाण आवश्यक असल्याचे सांगून पांजव्या दिवशी आपल्या बहिनीचा निरोप घेतला.

घोच आपापल्या धरी आले तेव्हा त्यांना त्यांच्या बायकांनी त्यांचे मित्र स्थळाच्या चवकशीसाठी आल्याचे सांगून वाट पाहून रावटी निराश होऊन परतल्याचे सांगितले.

त्यानंतर दोघांच्या बायकांनी लग्ना विषयी बोलणी करायला आपापल्या नवऱ्याच्या माग टुमणे लावले. दोघ मित्र पुढल्या आठवड्याच्या बाजारात भेटले आणि त्यांच्या त्यांच्या बायकांकडून कसा पातुणचार झाला याच्या गर्भती परस्पराना सांगून आणि त्यांची मुक्ती घडवो घाल्याचा आनंद व्यक्त करीत पुढल्या कार्यक्रम ठरवून आपापल्या धरी परतले.

गोपू परतल्याबरोबर शांताबाईंनी त्याला विचारले- "मग काय झाले हो? भावजी काय म्हणाले स्थळाविषयी?"

उत्तर दिले: "ते कितली धीर्यत आले म्हणून काय झाले, इतका गर्व करण्याची त्यांना गरज काय होती? हे स्थळ नकोच!"

"अव्हे झाल तरी काय?" शांताबाईंनी विचारले

'व्हावचं काय? म्हणाला, त्याची मुलगी म्हणे सैपाक करणार नाही म्हणजे लग्नानंतर आपल्या मुलगा तिला सैपाक करून वाढणार का?' गोपूने रत्नाचा आव आणून विचारले.

'इश! ते कस होईल? काहीतरीच बाई!' शांताबाई म्हणाली.

'रघूला कोणीतरी सांगितल्यासारखं दिसतं आहे की आपल्या घरात सैपाक

मलाच करावा लागतो म्हणून' आणि मला कळलं आहे की त्याची बायकोसुद्धा सैपाक करीत नाही!" गोपू म्हणाला.

शांताबाईंना वाटू लागले की बापल्या अशा बागयुक्तीमुळे एक चांगलं चालून आलेलं स्थळ हातातून निसटणार. ती नवऱ्याला म्हणाली- "तुम्ही जाऊन त्याचा गैरसमज दूर करा. सांगा की माझी तब्येत कधी बरोबर नसली, म्हणजे तुम्हाला सैपाक करावा लागतो. बाकीं नंहुमो मीच सैपाक करते."

"हे गं काय तुम म्हणणे? त्यांनी मला मऊन तोडावर हे जोडूच सांगितलं! मी आपल्या तर्फे हे जाऊन सांगू लागलो तर मासंच हस होईल एक चांगलं स्थळ

हातचं निवडतं आहे, एवढे मात्र सरे!
गोपू वसं म्हणत गप्प झाला.

तिकडे रघू उदास जेहेरा घेंऊन घरी परतला व म्हणाला: "आतां मी तरी काय सांगू आपल्या नशिबानच नाही, हे चांगलं स्पष्ट चालून गेलेलं परत गेलं!"

"म्हणजे! झालं तरी काय?" रुक्मिणीने विचारलं.

"ते म्हणाले, लम्ब आल्याबरोबर सैपाक्याला काढून आमच्या मुलीकडून ते सैपाक करविणार म्हणे त्यांना कळलं म्हणे मी आमच्या घरी पुन्हा सैपाक करतात!"

"पण, हे काय बोलणं झालं? तुम्ही स्वतःच होशीने सैपाक करता! मी सैपाक करणार नाही असे कधी म्हटलं का? तुम्ही घरी नव्हतां तेव्हा मी नव्हता का सर्व सैपाक करून त्यांना वाढला. बररोज नव पक्कास वाढलं मी त्यांना! भावजींना चार दिवस मीच सैपाक करून वाढलं नव्हतं का?" रुक्मिणी म्हणाली.

मग तुझ म्हणणं काय?" रघूने विचारलं

'आमची मुलगी सैपाक का नाही करणार? एक सैपाक करण्याची गोष्ट घंऊन का चांगलं स्पष्ट हातचं जाऊ घायथ? तुम्ही आतां वाऊन मुहूर्त ठरवून या" रुक्मिणीत रघूला आग्रह केला

रघू गोपूकडे जाऊन म्हणाला- "मिबा, आणि व्हिती! माझी मुलगी सैपाक करायला तयार आहे मग ठरवायला का मुहूर्त?"

ते ऐकून शांताबाईंना भांडणात जीव पडल्यासारखं वाटलं रुक्मिणीला रबूकडून मुहूर्त ठरवायचे कळलं तेव्हा मी आपथ घंऊन म्हणाली- 'देवा! मी काल घरात थापुडे मी त्यांना कधी सैपाक घरत पाऊल टाकू देणार नाही"

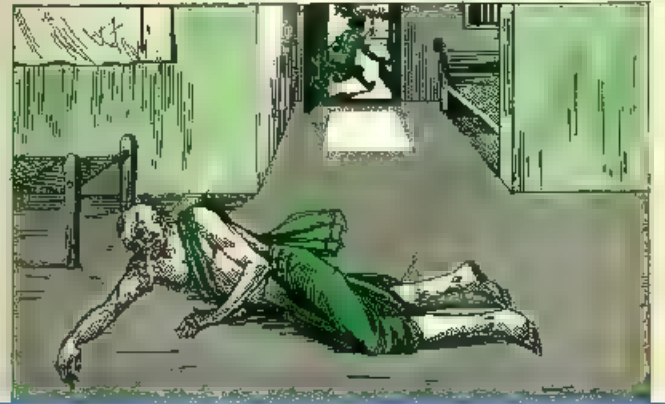
लम्बकार्ये उरकल्यावर सर्व गुपित प्रगट झालं. कृत्रिम परिस्थिती नाहीशी झाली आणि रघूला आणि गोपूला सैपाक्याच्या कार्यातून कायमची सुटका मिळाली.

दूषित बुद्धिचा परिणामही दूषित

करटकशास्त्री सर्वेदश उत्तरविणारे एक सांख्यिक होते. दमनकशास्त्री अधीशवायू बरा करणारे एक थोर वय होतं परंतु बांचही समुचित बुद्धीचे होते. आपापल्या विषय निष्णात असल्या कारणाने त्यांना अपार धनबैभव प्राप्त झाले व त्यांनी ते सर्व काठेतरी गुप्त स्थानां गुरून ठेवले. त्यांनी आपली विश्वासुद्धा नितकीच गुप्त ठेवली. बुद्धापकाळीसुद्धा कोणाचा शिकविली नाही. त्यांच्याकडे कित्येक तक्षण सडली त्यांचे शिष्यत्व करावे म्हणून आली परंतु त्यांनी कोणाच्याही आपली विश्वासुद्धा शिकविली नाही. मृत्युसमयी फक्त आपल्या मुलांना विश्वासुद्धाची जतं घेताही ठरविले. कारण त्यांना त्यांच्या स्ववर्षायात बरीच कायदा होत वसे

एके दिवशी पड्डाटे दमनकशास्त्रीचा सांग कायला आणि घरी आल्यावर त्यांनी मुलाला सांग कायल्याने सांगितले आणि जेव्हा बेगूड होऊन ओळू लावले कुटुंबाची व मुलाची काही बोलापसाही फुसत मिळाली नाही.

त्यांचा मृतपण करटकशास्त्रीकडे गेला. त्याने आपला संज टाकून बडिजांना बांधवा-भय सांगितले परंतु दुर्दैवाने त्याच वेळी करटकशास्त्रीच्या अधीशवायू मटका नशिवात त्यांचे हातपाव व पांज गुळ झाले

प्रेमाची किंमत

सम्राट राज्याच्या गादीवर चंद्रसेन नावाचा राजा बसताच त्याचे सहाय्यामी जीव मित्र त्याच्याकडे, राजा काही मदत करील या बाबतेने आले.

राजाने त्यांना विचारले—“तुम्हाला नोकरी वेळ की घन सहाय्य हवे?”

एकजण म्हणाला—“मला घन सहाय्यच कर. म्हणजे मी स्वतः बरोबर चार चौघांना झाला लावीन.”

चंद्रसेन राजाने त्या मित्राने मागितले तितके त्याला अन्न सहाय्य करून त्याला निरोप दिला.

दुसरा म्हणाला—“घन घेऊन पुढे त्या भांडवलावर आणखी पैसे मिळविण्या इतका मला कोणताही धंदा येऊ नाही. तेव्हा मला आपल्या घराचे नोकरीच दे.”

चंद्रसेनाने त्याला एका पदावर नेमून मांगला पगार आयुषी व्यवस्था केली.

तिसरा म्हणाला—“खेतीसाठीची कामे करून त्यावर आपल्या कुटुंबाचा निर्वाह मला चालविता येईल.” चंद्रसेन राजाने त्याला हवी होती तेवढी जमीन दिली.

चवथा म्हणाला—“राजा, मला तुझ्या प्रमाव्यविरिक्त आणखी कोणत्याही गोष्टीची गरज नाही. तेवढे मिळाले की ते मला अष्टसिद्धी व नवनिधी मिळाल्यासारखेच आहे. शिवाय साक्ष्यसारखा मित्र मिळाल्याचा तुझ्यासारखा राजाला सुख काही तरी फायदाच होईल.” त्याचे नाव रामदास होते.

अपत्या प्रमाणा रामदासाला कसा काय उपयोग होतो हे पाहू या, असा विचार करून चंद्रसेन राजाने त्याला हीकार दिला. चंद्रसेन राजा दररोज सव्याकाळी आपल्या उद्यानास विहार करण्यासाठी रथात बसून जात असे. तेव्हा रामदासाला बरोबर बसवून नेई ते पाहून तो राजाचा

एक अस्मिय असल्याचे नागरिकांना, व्यापाऱ्यांना व अधिकाऱ्यांना कळले.

एके दिवशी रथ बाजारातून जात असतो रामदास राजाला म्हणाला—“मला थोडे काम गहवे घेवल्या एका वीणा व्यापाऱ्यांना भेटायचे आहे,” असे सांगून तो रथातून उतरून गेला.

छत्रेच मोठमोठे व्यापारी रामदासाच्या घाटी बाजूला चोळका करून उभे राहिले. रामदासाने त्यांना राजा लौकरच नवे कर बसविणार असल्याचे सांगितले.

लग्नच व्यापाऱ्यांनी रामदासाला अनेक भंटी सादर केल्या व राजाने त्यांच्यावर नवीन कर लावू नये यासाठी सर्व प्रयत्न करायला विनविले.

रामदासाने नकार दिला नाही. व्यापारी दर वाढवण्यात त्यांना जो फायदा होई त्यातला काही भाग रामदासाला आणून देऊ लागले. मोडशाच दिवसत रामदासाची राजधानीतला एक श्रीमंत म्हणून गणना होऊ लागली हा सर्व व्यवहार फार गुप्तपणे होई. व्यापाऱ्यांचे द्विबाब तपासणारे सरकारी अधिकारी व त्यासाठीच सर्वांना त्यांचा वाटा परस्पर घोचता होई.

काही दिवसांनी रामदासाने राज-शानीतच एक मोठा नाडा बांधला आणि गृहप्रवेशाच्या वेळी राजाकडे सव्यांना

अधिकाऱ्यांना प्रमुख व्यापाऱ्यांना निमंत्रणे पाठविली. त्याने एक मोठी मेजवानी दिली व त्यावेळी मुख्य गायकाची व्यवस्था केली. राजाने चकित होऊन रामदासाला विचारले—“काय रे, इतक्या थोड्या अवधीत इतके पैसे कसे काय मिळविलेस?”

“महाराज आपली कृपा असली तर मोठमोठी राज्यसुद्धा मिळतील!” रामदास म्हणाला.

“तू हे सर्व वैभव कसे संपादन केलेस हे सांगशील का?” राजाने त्याला विचारले.

“उद्या रात्री माझ्या घरास माझ्या खोलीत आपण बसून नकावे आणि सर्व गांठी पहाय्या व ऐकाय्या. आपल्या कप्या

लाभ भला जो झाला तो आपल्या समक्ष आहेत. आपल्याला जो फायदा होईल तोही पहावा." रामदास म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी रामदासाने हिशेब तपासनीसाला बघ्यावाचिचाला कळल अशी अकबा उडविली. त्या दिवशी रात्री राजा रामदासाच्या घरी त्याच्या बैठकीच्या खोलीच्या बाजूच्या खोलीत लपून बसला काही वेळाने हिशेब तपासनीसाला बघ्यावाचिचाला म्हणाला—"बा लपेस माझा बाटानुद्धा तुम्हीच ठेवून घ्या आणि मला एका मोष्टीच सहाय्य करा."

"कोणती मदत पाहिजे तुम्हांला?" रामदासाने त्याला विचारले.

"मी मन लावून काम करीत असल्याचे ऐकून महाराजांनी मला काढून टाकून आणखी एकाला नेमण्याचे ठरविले असल्याचे कळले आहे. मिळकत होत होती, ती एकाएकी बंद होणार की हो! मी मन लावून काम करीत असल्याचे महाराजांच्या कानावर चालून माझी नोकरी

कायम राहाल असे काढून देऊन तपासनीस म्हणाला.

"ठीक, करतो काहीतरी!" रामदास म्हणाला. तो निघून गेल्यावर थोड्या वेळाने न्यायाधीश येऊन म्हणाला—"बा लपेस माझा बाटानुद्धा तुम्हीच ठेवून घ्या आणि महाराज माझी बदली करणार आहेत ती थांबवा घ्यापारी ज्या जागी नाहीत व फक्त घेतकरी जेथे राहतात तेथे काय मिळकत होईल हो?"

"ठीक, करतो काहीतरी!" रामदास म्हणाला व त्याला निरोप देऊन राजाला येऊन म्हणाला—"पाहिले, महाराज! आपली मर्जी संपादन करून मी सर्व लांच-खाऊंना स्वतःकडे ओढवून काढावे आकर्षित करून घेतले आहे. आपल्या सरकारात लांचखाऊ लोकंना बाहेर काढायला आपल्या प्रभावाचा उपयोग झाला की नाही?"

चंद्रसेन राजाने ते मान्य केले आणि हिशेब तपासनीसाला बघ्यावाचिचाला जोश्व कारण सांगून कमी केले.

भृगु ऋषी

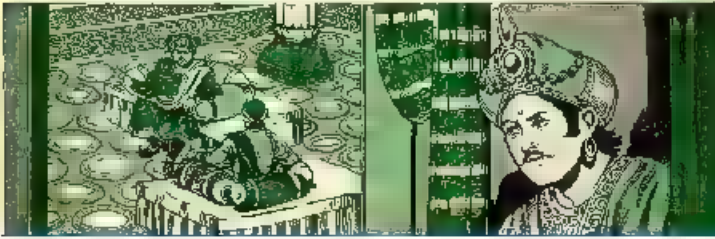
'भृगु' या शब्दाचा अर्थ 'प्रकाशित करणे' असा आहे. भृगु हे अग्नीचे एक नाव असावे असे काही विद्वानांचे मत आहे. भृगु वंश हा वेदकाळातील अत्यंत प्राचीन वंश आहे. ऋग्वेदात अग्नि संवधाने ज्या सुवर्ण जाहेत त्यांचेच भृगुनी मानवाला ज्ञानीची ओळख करून दिली हे कळते. म्हणजे त्यांनी अग्नी हा लाकडात गुठळीचे असतो, हे लाकडाचा शाकूळ घालून दाखवून अग्नी निर्माण केला व त्याच्याशी मानवाची मैत्री करून दिली असे ऋचांचेच कळते.

वेदकाळात भृगुचा अग्नीशी जवळचा संबंध असल्याचे दिसते तर पुराण काळात भृगु ऋषीचा राक्षसांशी जवळचा संबंध असल्याचे जाडळते. ब्रह्मदेवाच्या हृदयातून जन्मलेले हे मुनिवर्य हे फार प्राचीन व जुन होते तरी याची पहिली पत्नी हिरेण्य-

कशिपूची मुलगी दिती ही होती (कश्यपाच्या पत्नीचे नांव सुद्धा दिती होते असे सांगतात; परंतु तिच्या पोटी राक्षस जन्मले, ही राक्षसाची मुलगी नव्हती. ती वंशाची मुलगी होती.) भृगु व दितीच्या पोटी कबी नावाचा मुलगा झाला. याचा मुलगाच राक्षसांचा गुरू झुक होता!

राक्षस भृगुच्या आश्रमातच राहून देवांचर लपून छपून हुरहुर करीत, भृगुपत्नी दितीने त्यांना आश्रय दिला होता. ते कळल्यावर विष्णूने आपल्या सुदर्शन चक्राने तिचा शिरच्छेद केला. ते कळल्यावर भृगुने विष्णूला जाणविला की त्याला पत्नी-विरहाचे दुःख सहन करावे लागेल. म्हणूनच रामावतारात रामाला सीतेचा विरह सहन करवा लागला होता, म्हणे.

भृगुचे स्थायी नावाच्या एका स्त्रीशी सुद्धा लग्न झाले होते म्हण ती करंम

प्रजापतीची मुलगी तिच्या पोटी भुलून धाता व विधाता नावाचे दोन मुलगे झाले. भुलूची पुढोस नानाची आणखी एक पत्नी होती. एकदा भुलूने तिला अग्नीकडे लक्ष देव म्हणून सांगितले व ती बाहेर निघून गेली. त्यावेळी पुढोस नावाचा एक राक्षस अग्निगृहात झिरला व त्याने "ती कोण?" असे अग्नीला विचारले.

"ही भुलूची पत्नी आहे" असे अग्नीने उत्तर दिले. तिला आपली बायको करून घ्यायचे आहे असे सांगून पुढोस राक्षस तिला उचलून घेऊन गेला. ह्यानंतर तिच्या पोटी अग्नि अन्वला व त्याने त्या राक्षसाला भस्म करून टाकले.

आपल्या पत्नीच्या अपहरणाचा कारण ज्ञानी होता हे ओळखून भुलूने अग्नीला "तू सर्वशक्तिशाली हो!" असा शपथ दिला.

'जसा माहीत असतंली गोष्ट मी सांगितलो त्यात माझी कस्य त्रुटि?' असे सांगून अग्नी रागात कोडे ठरवी बाऊल लपला आणि देवांना त्याने ह्मण फोच-

विष्णूचे वडकले हताना त्याला 'बाहेर जावा तू नित्य पवित्र कांदेस' अशी त्याची स्मृती करून त्याला परत बोलाविले. भुलूला ऋषिभेट असेही म्हणतात. हिमालय पर्वतालाही भुलूने शपथ दिला होता म्हणून भुलूने निमग्न अग्नीवरूनच अनुग्रह घेवती बुद्धा होती. समिष्टांनी निमीला 'तू मर!' असा शपथ दिला तेव्हा भुलूने निमीला "निमिष" (पाचणी लपण) रूपे जिवंत ठेवले म्हणून.

भुलूने एकदा खट बोलून वीतहव्य नावाच्या क्षत्रियाला साहाय्य केले म्हणून वल्स देशाचा राजा वीतहव्य याच्या मुलांनी काशीराजाच्या कुटुंबाला ठार केले व देवीदास याचा पराभव केला. देवीदासाचा मुलगा प्रतर्ष वीतहव्याच्या मुलांचा वध करून वीतहव्याचा वध करण्यासाठी आला असता वीतहव्य भुलूच्या आश्रमात लपला. प्रतर्ष वीतहव्याच्या शोधार्थ आला तेव्हा भुलू 'त्याच्या आश्रमात कोणी क्षत्रिय आला नाही, ब्रू' म्हणाला.

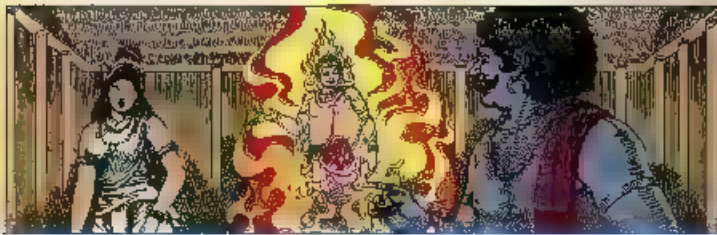
तिची भावना जितच सर्वात अंदा त्याचे प्रचन ऐकामना ब्रूबुलून लोफ येत

एकदा तिचा भावांनी यज्ञ करायचे ठरविले आणि त्यासाठी योग्य जागेचा शोधार्थ निघाले

सरस्वती उचंबळून आली

गीतम नावाच्या ऋषीला एकदा, हिम व सिंध नावाचे तीन मुलगे होते. पित्याने तिघांकडून उत्तम वेदाभ्यास करवून घेतला.

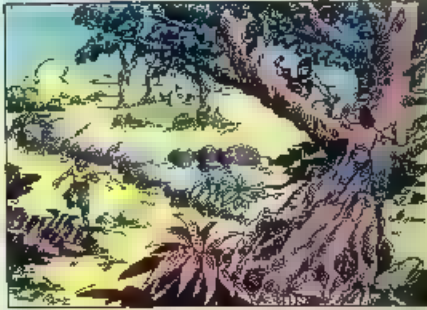

ते एका निजीव प्रदेशातून काढून आणून पुढे तित्त वाचत होता. त्याला अकस्मात एका वाघ आढळा आला. तो अचानक येईपर्यंत तित्तला दिवला नाही.

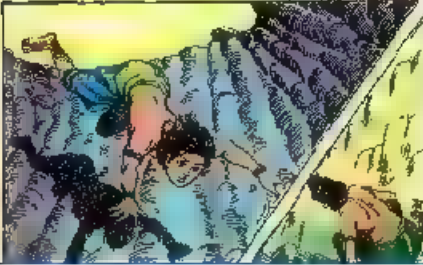
त्याच्या शौर्याचा भावांना त्याला वाचने घालून आणून आले. त्यांना काढून आणून आला. त्यांना वाटून तो त्याला मरणाच्या देण्याची गरज राहिली नाही.

परंतु एकदा व तित्तला तो वाघ अचानक दिसला असूनही त्यांनी तित्तला सावध केले नाही व ते पळून जाऊन जाऊन बसले.

परंतु अतपित्ताची उभारवटून करणाऱ्या मजकूर तित्तलाच साहीव होता. त्याच्या दोघां शौर्याचा भावांना माहीत नव्हता त्यांनी आरंभिल्या मजकूरमीत अतपित्ताचे तित्तली.

तित्तला भावेकून घळत घळत एका विहीरीत पडला आणि बांधाच्या बाहेरून आल्या. लोकरच त्याला शुद्धी वली.

जुल्या जोसात विहीरीत बसल्या मुहूर्त जवळ येत असलेला पळून तित्तले दगडावर वगड मारून आनी विमर्श केला आणि बांधाच्या बाहेरून आली. तेव्हाच व तोच जावला वज आले असे मानले.

ते पवित्र स्थान नष्टने त्याच्या अदळ
यकसाभुयीमुळा तळती परंतु त्याची
आस्था व जडा पाहून तेच प्रसन्न
हाले व त्याला बघून तेचन वर
मायायका हांघतले

"या विहिरीला पवित्र करा या
विहिरीत जो स्नान करील तो पवित्र
होईल असे करा असां लिहणे देवाकडे
वर मागितला लगेच विहिरीला पाणी
सामले व ती पाण्यावर नरकत विहिरी-
बाहेर आला

असर्वाहिनी सरस्वती कितला मिळा-
लेल्या वराबुळे वषट्कडून वरं दाली
असे जाणवते तितकी खुशी गाऊ
सावते.

अष्टावक्र मुनी

अष्टावक्र हे एकपाव नावाच्या बाह्याने
पुत्र एकपादाजवळ अनेक शिष्य विधा-
भ्यास करीत. त्यांना एक क्षणाचीही
विभ्रंती लाभत नसे एकपादाची वायको
सुजाता गरीडर असतांना तिच्या पोटातील
मुलगा एकपाद म्हणाला- 'तुम्ही आपल्या
शिष्यांना निद्रा आहार वगैरेला मुद्धां वेळ
न देतां त्यांच्याकडून कशासाठी अभ्यास
करवितां बाह्यां? त्यांचे जारीय विवहृत
चाललं आहे."

"तू असे वांकडे बोललास म्हणून तू
अष्टावक्र होऊन जन्माला येईल" असा
एकपाद मुनींनी मुलाला क्षण विधा.

सुजाताचे दिवस भरत आले होते घरात
बाळंतपणासाठी लागणारी सामग्री व पैसा
अडकाही नाही म्हणून तो जनक राजाकडे
गेल्या तो घरात तळता व प्रसवकाळ जवळ
येऊन ठेपला म्हणून सुजाता माहेरी

आपल्या भावाकडे गेली दिव्या भावाचे
नाव उद्दालक होते तेथेच अष्टावक्र
जन्मला. त्याच पुढारस उद्दालकाला
श्वेतवस्तु नावाचा मुलगा झाला
मुलं लहानाची मोठी झाली एकदा
अष्टावक्र आपल्या मांडोवर जाऊन बसला
ते श्वेतवस्तुला जावडलं नाही तो ओरडला-
'तू माझ्या बावाच्या मांडीवर का बसलास
तू जा आपल्या बावांकडे"

अष्टावक्राने आईला विचारले-"आई,
माझे बावा कोठे आहेत?"

"पैसे घेऊन वायला ते जनक राजाकडे
गेलं आहेत" ती म्हणाली.

अष्टावक्र लगेच जनकराजाकडे गेला.
तेथं त्याला कळले की जनकराजाच्या
दरबारात वरुणाचा मुलगा बंदी याच्याची
शास्त्रार्थ करीत असतां एकपाव हारको
आणि त्यामुळे त्याला पाण्यास धुवून

ठवण्यात आठ आहे आणि एकपादाच्या बरोबर बंदीची वास्तव्यात हारलेले आणखी अनेक विहान पाण्यात ठेवले गेले आहेत.

अष्टावक्र राजाच्या दरबारात गेला व त्याने बंदीला शास्त्रार्थ करण्यास आव्हान केले. दोघाचा शास्त्रार्थ झाला व त्यात बंदी हारला. अष्टावक्र जिकला स्वायद्धी पुरस्कार म्हणून त्याच्या बंडिलांना व पाण्यात बुडवून ठेवलेल्या इतर विहानांना मुक्त करावे, असे सांगितले. अज्ञानाने अष्टावक्राने शाप देणाऱ्या पिण्याला ही, त्या अपमानांतून बांधविले.

अष्टावक्राने वदान्याची मुलागी सुप्रभा हिच्याशी लग्न करणाऱ्याची इच्छा दर्शविली. वदान्याने अट घातली की तो धईल त्या परीक्षेत अष्टावक्र उत्तीर्ण झाला तर त्याच्याशी मुलीचे लग्न करून देईल. म्हण हिमालयात एक स्त्री दिसेल, त्या स्त्रीला पाहून ये अशी अट वदान्याने अष्टावक्राला घातली. अष्टावक्र हिमालय पर्वतावर जात असता त्याने कुबेराचे अतिथ्य स्वीकारले.

कुबेराने खूप घाटाने त्याचा वस्त्रधनकार केला आणि त्याच्या करमणुकीसाठी नृत्य गायनादीची व्यवस्था केली. गंधर्वांनी गायन केले आणि अप्सरांनी नृत्य केले. एक वर्षे लोटले.

त्यानंतर तो वदान्याने सांगितल्या स्त्रीला जाऊन भेटला. तिने मागल्या सुवर्ण-मंदिरात त्याचे वचायोग्य आतिथ्य केले व स्वाध्यावर बोहिनी घालण्याचा प्रयत्न केला. परंतु अष्टावक्र बोधादेखील नमला नाही. तिला त्रिक्याशी उत्तन करून घ्यायला अष्टावक्राला बांधव केला.

अष्टावक्र म्हणाला "मू स्वतः च स्वतः ने कन्यादान कसे काय करणार? तुझ्या बंडिलांचे नाव काय? त्यांनी कन्यादान केले तर मी तुझ्याशी लग्न करीन."

तेव्हा तित सरी गोष्ट उघड सांगितली. वदान्याने अष्टावक्राची परीक्षा घेण्यासाठी तिची मृष्टी केली होती. ज्या परीक्षेत अष्टावक्र यशस्वी झाला नंतर त्याचे सुप्रवेशी लग्न झाले.

मिथ्यापवाद

फार पूर्वी एक अत्यंत श्रीमंत बापू होता.

त्याला सुबुद्धी नावाचा एक मुलगा व सुमित्रा नावाची एक मुलगी होती. मृत्युसमयी बापल्या मुलाला जवळ बोलावून तो म्हणाला—"बाबा रे, माझ्या मागे व्यापारात चांगलं लक्ष घालून काम करू. व तुम्ही वहीण थोडं चांगलं नाव मिळवा." एवढीच माझी संवटणी इच्छा आहे.

बरोबरच वारल्यावर काही दिवसांनी सुबुद्धीने चार गळबते भरून माल घेतला व परदेशात व्यापार करायला निघाला. निघताना आपल्या बहिणीला समजावून सांगून तो म्हणाला—"मी जाता वरंथ विसर पुरतणार नाही. मी परत येईपर्यंत तू काळजीपूर्वक रहा. वाकडे पाऊल पडले तर भयकीर्ती शिवाय काय मिळणार. कोण त्याही परपुरुषाशी बोलू नकोस." परत केव्हा भेट होते, कोण जाणे असा विचार

करून त्याने स्वतःचं विष सुमित्रेला दिले व सुमित्रेचं चित्र आपल्याजवळ ठेवून घेतले आणि आपल्या गळबतात बसून निघाला. दोन वर्षे लोटली. तिसरे वर्षे चालू होते. सुबुद्धीची गळबते एका बंदराला लागली. त्याने नांगर टाकविला आणि गळबतातलं गालिचे बरीचं बहुमूल्य माल काढून घेऊन तो त्या देशाचा राजा सुदर्शन याच्याकडे गेला.

राजासाठी आणलेला नखराणा राजाला देऊन सुबुद्धी म्हणाला—"महाराज, मी परदेशी व्यापारी आहे, आपल्या देशात व्यापार करायला परवानगी मागायला आलो आहे."

सुबुद्धीने आणून दिलेला नखराणा पाहून राजा खूप झाला. त्या विवसापूर्वी दुसऱ्या कोणत्याही व्यापाऱ्याने इतक्या अमूल्य नखराणा त्याला आणून दिला नव्हता.

म्हणून राजाने खूब होऊन सुबुद्धीने मागितल्याप्रमाणे व्यापार करण्यास परवानगी तर दिलीच शिवाय ज्याने गन्धर्वांत आणलेला असमोल माल पहायला आपल्या राजपरिवारासह निघाला

बलवतातील माल पाहून असतां पलवत्यात ठंबलेले सुमित्रचे चित्र राजाला दिसले "कोण ही सुंदर तरुणी?" सुदर्शनने सुबुद्धीला विचारले

"प्रभो ती माझी धाकटी बहीण आहे "रुपलावण्यासारखेच तिचे शील व आचरणही आहे का?" सुदर्शनने विचारले "तिच्या आचरणाविषयी कोणी दाख निहा करणेच शक्य नाही" सुबुद्धी म्हणाला

"तरसग मी हिला आपली पट्टरणी करून घ्यावी म्हणतो." सुदर्शन म्हणाला ते सर्व एकत व पहात असलेल्या सेनापतीच्या घनात एकाएकी मत्सराने मंदकळा 'ओहो, तरसग ही बायलाची पोर आमची मालकीण होणार का?' आणि आमच्या बापका हिची सेवा करणार का?' असे मनात म्हणत सेनापती जवळ राजाला म्हणाला-"प्रभो मी या बाईला काँगला ओळखतो ही कुळटा आहे "

ते ऐकून सुदर्शनला सुबुद्धीने भयंकर राग आला

"एका कुळटेला तु शीलवती म्हणालास नाही का? मी तुझे डोके उडवितो" राजा सुबुद्धीला म्हणाला

'प्रभो! आपल्या सेनापतीने जे काही सांगितले आहे ते सर्व खोटे आहे मी म्हणतो ते खोटे वाटत असेल तर तो म्हणाला ते खरे असल्याचे त्याला सिद्ध करायला सांगा तो माझ्या बहिणीला ओळखतो म्हणाला तर त्याला माझ्या बहिणीची अंगठी घेऊन यायला सांगा आणि तिची जन्मवृण तीळ काढे आहे विचारून यायला सांगा' सुबुद्धी म्हणाला.

सुदर्शनला सुबुद्धी म्हणाला ते रास्त वाटले तो सेनापतीला म्हणाला-"तू दोन महिन्यांच्या आत त्या स्त्रीची अंगठी व

तिच्या जन्मवृणाला तीळ काढ आण या मोष्टीची माहिती घेऊन आला नाहीस तर मी तुझे डोके उडवीन! लक्षात असू दे!"

सेनापती लसेच निघाला व सुमित्रा रहात होती त्या गावी आला. तेथे तो एका गरजू म्हातारीला भेटून म्हणाला-"आजी, तुम्ही त्या मुलीच्या हातातकी अंगठी व तिची जन्मवृण काढ आण, तें गुपित काढून येऊन सांगितलेत तर तुम्ही आंगाल तेवढे सोने देईक."

तो म्हातारी मोहाला बळी पडली आणि सुमित्रच्या घरी जाऊन तिला इकडच्या तिकडच्या गप्पात गुंतविले आणि तिच्या पाठीवर डाव्या बाजूला तीळ

जसलेला पाहून घेतला व संधी साधून तिची अंगठी चोरून सेनापतीला आणून दिली

सेनापती लगेच स्वदेशी बिघाशा व आपल्या गावी पोचताच त्याने राजाकडे भेटून सुमित्रच्या अंगावरच्या तिलाची गोष्ट सांगून तिची अंगठीपण राजाला दिली सेनापतीने सुमित्रवर जो मिथ्यापवाद लावला होता तो खरा ठरला. म्हणून सुदर्शनने संतापून सुबुद्धीला मृत्यूवडाची शिक्षा घायला आशा केली

परंतु सुबुद्धीने एक शेंबटाची इच्छा व्यक्त केली म्हणाला-"महाराज, या परमुखात बरण्यापूर्वी मला माझ्या बहिणीला भेटण्याची फार इच्छा आहे आपण तिला बोलवावे व तिची भेट घ्यायला मला

परवानगी बावी त्यानंतर आपण केलेली शिक्षा मी आनवाने उपभोगिते."

ती मोष्ट मुदरसनने मान्य केली सुबुद्धीने एक पत्र लिहून सुमशंगच्या दूताच्या हाती ते सुमित्राकडे पाठविले आपल्या भावाने सांगितल्याप्रमाणे न वागता त्या म्हातारेशी बोलल्याचा मसा परिणाम झाला हे ओळखून सुमित्रा आपल्या बडील भावाला भेटण्याचे ठरवून निघाली

सुदशंगच्या राज्यात पोचताच ती सरळ राजाकडे गेली व म्हणाली-"महाराज, आपण माझ्या कानातलं हे एक कर्णभूषण पहावे ह किती मूल्यवान आहे की नाही?"

मुदरसनने ते कर्णभूषण लक्षपूर्वक पाहून व त्यातील मूल्यवान हिरे पाहून विचारलं-"होय, हे आहे खरं फार मूल्यवान परंतु हे मला दाखविण्याचे कारण काय?"

"आपल्या सेनापतीने या कर्णभूषणाच्या जोडीचे एक बोरल आहे आपण वमभीरू आहात आपण ते मला त्याच्याकडून देव-विण्याची कृपा करावी ती म्हणाली.

राजाने सेनापतीला बोलविलं व सुमित्राने त्याच्यावर जो आरोप लावला होता तो सांगून म्हणाला-"तू तिचे कर्णभूषण बोरले आहेस ते, तू तिला बळकट कर."

सेनापती आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला-"महाराज, ही स्त्री कोण हेसुद्धा मला माहीत नाही मी या जन्मात हिला कधी पाहिलसुद्धा नाही. मग हिचे कर्णभूषण कसा बोरून आणोन?"

लगेच सुमित्रा राजाकडे नळून म्हणाली-"महाराज, मी सुबुद्धीची बहीण आहे आपल्या सेनापतीने मला कधी जन्मात पाहिले नाही, म्हणता आहे, तर आपण माझा दावाला मृत्युदंडाची शिक्षा सांगून तुम्हात कसे काय टाकलंत?"

सेनापतीनं केलेली लबाबी आणि सुमित्रेची हुशारी पाहून राजा चकित झाला. त्याला सर्व गोष्टी कळल्या. त्याने सेनापतीला मृत्युदंडाची शिक्षा केली व सुबुद्धीला तुरुंगपातून मुक्त करून सुमित्रेची विवाह करून तिला आपली पट्टराणी केले

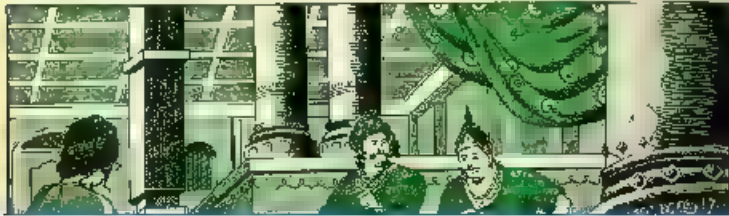

चंद्रहास नांवाच्या एका मुलाच्या मनात राजा व्हावं अशी महत्वाकांक्षा बालपणीच निर्माण झाली. त्यासाठी त्याने करून विद्याभ्यास सुरू केला. त्याचदरोबर राजाला योग्य असलेल्या शस्त्रास्त्र विद्याही अभ्यास केला. त्याने काही तरुण संवर्दींना आपला अनुयायी करून घेतले आणि एका निर्जन प्रदेशात आपली राजधानी स्थापन करण्याचे ठरविले. चंद्रहासला त्याच्या पुरोहिताने राजधानी स्थापन करण्यापूर्वी त्या जागेचे स्थल महात्म्य पाहून आश्चर्यात सत्ता दिला.

चंद्रहासाने सध्या एका जागेचा शोध सुरू केला व सुरेवरान त्याला एक उपयुक्त जागा मिळाली. त्या जागी त्याला एक नवीन जन्म झाला. काही शिकारी कुत्री सपांचा पाठलाग करीत त्या जागेपर्यंत आली. परंतु त्या जागेपर्यंत आल्यावर सर्व सवे आंबले व त्यांनी शिकारी कुत्र्यावर हल्ला करून

त्यांना पळवून लावले. म्हणून तीच जागा राजधानी स्थापन करण्यायोग्य मानून चंद्रहासनं राजधानी स्थापन करून तिचे नाव शशांक नगर ठेवले. ते नगर लवंग देशाच्या सीमेवर होते. लवंगनरेशान शशांक नगरावर स्वारी केली. शशांक नगराचे रक्षण मोठे नव्हते परंतु फौट चुनंदा होता आणि सैनिकांना ते स्थान अजिंक्य असल्याचा आत्मविश्वासही होता. परिणामी लवंग देशाचा पराभव झाला.

चंद्रहासही युद्धाला जो कोणी राजा झाला त्याचा पराभवच होत गेला. हळूहळू चंद्रहासाच्या राज्याचा विस्तार झाला व तो एक चक्रवर्ती राजा म्हणून प्रसिद्ध झाला. चंद्रहासला एक कुलगा होता त्याचे नाव पद्मसेन होते. पद्मसेनाने बालपणी विद्याभ्यास केला नाही आणि लहानपणापासूनच तो गुर्वसुतास पडला.

परसेन ऐन तारुण्यात असता चंद्रहास भरण पावला आणि परसेन राजा झाला परंतु राज्याकारभार सभाळण्याची लायकी त्याच्या अंगात नव्हती. म्हणून तो तहमी भीतभीत राज्यकारभार पाही नैव्हा अशानाच्या मुलाने त्याला खोर दिला म्हणाला—“महाराज क्षणांक नगराचे स्थल महात्म्यच असे आहे की भिण्याचे कारणच नाही.”

हळूहळू सर्व सामंत राजांना आपला वक्तवती राखा राज्यकारभारात अयोग्य असल्याचे कळले लवंग नरेश पराभव झाल्यानंतर सामंत राजा झाला होता तरी त्याने बंडाचे निशाण उभारले व अशांक नगरावर चालून आला त्या युद्धात परसेनचा पराभव झाला. परसेन प्रधानाच्या मुलाबरोबर जंगलात पळून गेला.

परसेन विचार करू लागला—‘स्थल महात्म्य असल्या कारणानेच तर माझ्या घडिलांना एवढे मोठे साम्राज्य स्थापन करता आले होते परंतु ज्या जागेवरून

सभाने शिकारी कुठ्यांना पळवून लावले होते ती जागा आपले रक्षण करू शकली नाही याचा अर्थ असा की भी सभांनून जास्त भितरा व नालायक ठरेलो”

परंतु शत्रुनाचा मुलगा त्याला समजावून सांगू लागला—‘महाराज, आपण एवढे सनसला ठावून येण्याचे कारणच काय? आपल्या पराभवाचे कारणही स्थल महात्म्यच आहे; नहीतर यंथवर सभाना पळवून जाणणारी शिकारी कुत्री येथे पोचलाच परतली नसती याचा अर्थ असा की सभाना येथे देणाऱ्या जागेने शिकारी कुठ्यांच्या मनात भीती उत्पन्न केली असे म्हणायला हवे आपण महापराक्रमीच आहां, परंतु स्थल महात्म्यच असे आहे की आपला पराक्रम क्षीण झाला आणि सभानेच भितरा लवंग देशाचा राजा विजयी झाला.

स्थल महात्म्य हे दुसारी तलवारीसारखे आहे. म्हणून माणसाने स्वतःच्या मज्जावरून बदलवून राहण्यात सज्जापण आहे हा ज्ञानबोध परसेनाला झाला.

नोकरांशी वागणूक

रंगरावांची मुलगी मुजाताचे लग्न होऊन बरेच दिवस झाले होते परंतु ती सगरी नांदाधला गेली नव्हती त्याच सुमारास सक्तांचीच संध आला शुभप्रसंगी रंगरावांनी आपल्या जांवयाबरोबर आपले व्याही विश्वनाथराव यांनासुद्धा येण्यासाठी आग्रहाचे बोलावणे पाठवले विश्वनाथराव सकुटुंब सुटाला येऊन रंगरावांकडे आले रंगराव खूप भीमंत असावेत त्यांचा बाका खूप मोठा आणि सुंदर होता भरात नोकरचाकरसुद्धा पुष्कळ होते हाक मारायची कोटी, एकदम चारपाच नोकर घावून येत रंगरावांनी व्याह्यांना पाहुणचार श्रीमंती घाटाने केला. काँगत्याही गोष्टीची उशीव भासू दिली नाही. त्यांचे अगत्य वाढल्यात शरण्यासारखे होते.

तुसल्या दिवशी खजाहतांचे विश्वनाथ रावांची झोप मोडली तेव्हा घराच्या पर-

सात काहीतरी शेरबा चालू असलेला त्यांना ऐकू आला त्यांनी परसांत होकावून पाहिले तेथे त्यांना शराब नोकराची हुजेरी घेत असल्याचे त्यांना दिसले

रंगरावांच्या नोकरांना मालक म्हणत होते त्याची किफीरच नसल्यासारखे दिसले रंगरावांना थोडे वास्तव्य वाटले, इतका श्रीमंत मालक आणि नोकर मालकाच्या म्हणण्याकडं लक्ष वेत नाहीत, हे काय? वित्तव्यात्र रंगरावांच्या दायकोन पुढे अकन नोकरांची सकलून काढली म्हणाली—‘घरात पाहुणे मंडळी आली असतां तुम्ही असे वागलात तर पाहुण्यांना काय वाटेल?’ ते ऐकून नोकर गप्प राहिले व कामाला लागले

विश्वनाथरावांना हे समजायला वेळ लागला नाही की या सर्व भांडणाचे कारण स्वतः रंगरावांचे आहेत ते प्रत्येक लहान सदान गोष्टीबद्दल नोकरांवर कावत म्हणून

नोकरांच्या मनात मालकाबद्दल प्रेम किंवा आदर थोडासुद्धा उरला नव्हता.

थोड्या वेळाने रंगराव विश्वनाथरावांकडे येऊन सांगू लागले—“हल्ली नोकर नोकर राहिल्या नाही. ते उडती उतरे देऊ लागला आहे. कामाच्या नावाने बोंब फुकटाचा पगार मात्र ह्या मी यांना संभालून घेण्याचा किती प्रयत्न करतो, पण सर्व फुकट!”

विश्वनाथराव म्हणाले—“खरंच तसे सगळीकडे झालं आहे खरं!” परंतु त्यांनी रंगरावांची चूक त्यांच्या पबरास हांघून दिली नाही कारण ते व्यवहार कुशल होते ते तसे लक्षाधीश नव्हते, परंतु झाऊनपिऊन सुखी होते त्यांच्या घरीसुद्धा तीनचार

गडी कामाला होते त्यांच्याशी त्यांना कधी भांडावे लागलं नाही ते कधी त्यांच्यावर कबूल नसत नोकर मालकाला फार मानीत व त्यांचा आदर करीत

विश्वनाथराव रंगरावांच्या घरी चार पांच दिवस राहिले रंगराव नोकरांवर पुष्कळदा विनाकारण ओरडतांना दिसले. विश्वनाथरावांना त्यांची ही प्रचय बरोबर वाटली नाही. रंगरावांची ही संवय मीळता आली तर मोडायचे त्यांनी ठरविले.

विश्वनाथराव आपल्या गावी सूनबाईला घेऊन निघाले तेव्हा त्यांनी रंगरावांना आपल्या गावी सकुटुब घेण्याचे आग्रहाचे निमंत्रण दिले. रंगरावांनी अत्यंत आदराने घेण्याचे मान्य केले.

विश्वनाथरावांचे घर तसे मोठं नव्हते परंतु स्वच्छ होते घरातले सामानसुमान बागच्या जागी ठेवलेले होते. बाग्यात फुलसाडे लावलेली होती परसात भाजी-माळा लावलेला होता नोकरच झाडांना खतपाणी घालीत सर्वे परिसर कसा सोहक होता. नोकर आल्या गेलेल्यांच्या सेवेला नम्रपणे हजर असत मालक व नोकर दोघांची कधी वाचाबाची झालेली कोणाला माहीत नव्हती रंगरावांना ते सर्व पाहून आवर्षय वाटले, नोकर व गडी मालका-नवळ नम्रपणाने वागतात, त्यांचे कारण काय बरे असावे, त्यांना कळना

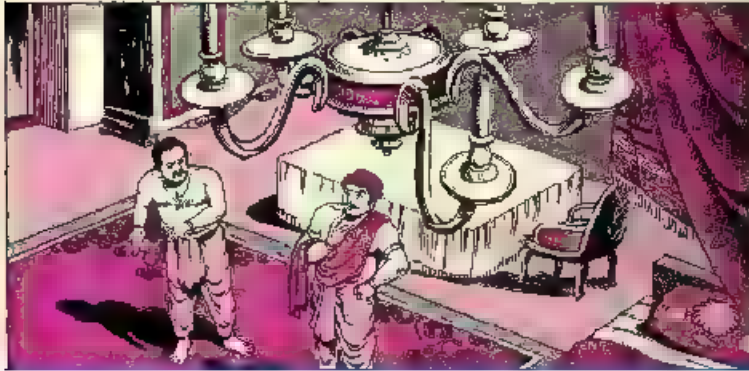
एकदा विश्वनाथराव आपल्या बंडकीत रंगरावांशी बोलत बसले होते तेव्हा बंडकीची खोली स्वच्छ नव्हती. विश्वनाथरावांच्या ते लक्षात आले. त्यांना नोकरांच्या त्या हलगर्बीपणाचा राग आला परंतु त्यांनी एकाही नोकराला बोलावून त्याची हजेरी घेतली नाही. इतक्यात तिथं एक नोकर आला. त्याला पाहून ते म्हणाले—

‘अरे, हे कपाडं तुम्ही दोघ तिघं मिळून पुढल्या यडवीत तेंडून ठेवा’ असे सांगून त्यांनी केरसुणी घेतली आणि स्वतःच केर काढू लागले

परंतु तेवढ्यात गडी द्यावंत येऊन म्हणाला—“मालक, आपण काय काढता केर? बाज आम्हीच केर काढायला दिसरलो होतो. भाक करा,” असे हांभून त्याने मालकाच्या हातातली केरसुणी घेतल व केर काढू लागला

विश्वनाथरावांना तेच दृश्य होते रंगरावांच्या लक्षात ती गोष्ट आली विश्वनाथराव नोकरांशी निराळ्याच तऱ्हेने वागतांना दिसले त्यांना राहिले माहीत म्हणजे विश्वनाथराव! नोकरांशी कसे वागायचं आणि त्यांच्याकडून कशी कामे करवून घ्यायची, हे तुमच्या उदाहरणावरून जातांच मला कळेल”

होय हो नोकरांच्या तोडी लागून काय वागत नाही स्वतः काम करायला लागल की भावतात,’ विश्वनाथराव म्हणाले.

वाक जीवनेकड

एका भावी एक चांभार रहात असे त्याला एक सुरंगी हावी तो दिवसभर काम करी न थर स्वर्चाकिरता लागणारा खर्च करून चार पैसे मार्ग टाकी त्याजून तीन चार वर्षे कावाडकण्ट करून मुलीच्या लग्नापुरते पैसे जमविले. मुलीचे लग्न ठरलं व मुहूर्तही ठरला. परंतु त्याच्या हुदेंदाने मुहूर्ताच्या दोन दिवस आधी त्याच्या घरात चोरी झाली आणि त्याने जी रक्कम मुलीच्या लग्नासाठी जमविली होती ती सर्व चोरीला गेली. मुलीचे लग्न कसे होणार या काळजीने विचार रडू लागला. त्याच वेळी तिकडून गवसल्ला, सोनूशेट सावकार जात होता. तो चांभाराला रडण्याचे कारण विचारून घंऊन सहानुभूती दाखवीत म्हणाला—“एवढ्यासाठी रडत बसण्याचे कारण काय? तुला लग्नाला हवे असतील तेवढे पैसे मी देते! तू पाटलाकडे

जक. कर्जेरोखा लिहून दे. परंतु कर्जेकडे बहा दिवसांनी कर घरे का?” सोनूशेट म्हणजे एक नरराक्षस असल्याचे सधे पावकऱ्यांना ठाऊक होते. तरी विचाऱ्या चांभाराला त्या विकट परिस्थितीत सोनूशेट देव पावल्यासारखा वाटला. सोनूशेटचे पाय धरून त्याने त्याचे आभार मानले. म्हणाला—मालक, गरिबाबाबाली तो परमेश्वर जाहे मी त्याची क्षपथ घंऊन सांगतो मी कर्जे फेडू शकली नाही तर आपल्या कातड्याच्या बहाणा खिचून तुमच्या पायात घालीन.” त्यानंतर सोनूशेटने पाटलासमोर कर्जे-रोखा लिहून चांभाराकडून त्यावर अंगठा निशानी करून घेतली चांभाराच्या मुलीचे लग्न ठरलेल्या मुहूर्तावर झाले. दहा दिवस लोटले अकराव्या दिवशी सोनूशेटने आपल्या गडबाला पाठवून चांभाराला बोलावून कर्जे फेडायला सांगितले

चांभार म्हणाला—“जसा कहार करू नका मालक! दहा दिवसांन कर्जे फेडजे मला शक्य तरी होईल का?”

‘ते सर्व मला माहीत नाही उद्यां सध्याकाळपर्यंत तू कर्जे घेतलेली रक्कम जाणून दिली नाहीस तर मी तुझ्या बायको पोरांकडून वेगार करवून पैसे वसूल करीन नाहीतर तुझ्या बराबा लिलाव करीन हे सर्व तुला नको असेल तर तू आपल्या कातड्याच्या बहाणा करून मला दे.

ते ऐकून चांभाराला त्याच्या डोक्यावर आकाश कोसळल्यासारखे झाले त्याच्या घंवारपाजारच्या ओकांनी त्याला सल्ला दिला—‘तू पाटलाकडे जाऊन आपलं बाऱ्हाण सांग. ते काढतील काहीतरी मार्ग.”

चांभार पाटलाकडे गेला व त्याच्या पाया पडून त्याने आपलं बाऱ्हाण सांगितले. म्हणाला पाटील, तुम्हीच सांग, या स्थितीत मी कोरी कस की वेगारी? तुम्हीच मला पैलतिरी कसे तो पोचवा मला तुमचा एकट्याचाच भरवसा आहे!”

पाटलाला सोनूशेट कर्जेनकाल असल्याचे ठाऊक होते त्यांना चांभाराची कोव बाकी त्यांनी विचार करून चांभाराला एक सल्ला दिला तो म्हणाला—“परंतु पाटील सोनू-शेट ओरडू लागला तर मी काय करू?”

“त्यांना तू भाड्याकडे बोलावून घेऊन ये आणि हे बब, बाक्षीदार म्हणून तू आपल्या व्याखालामुडा बरोबर बोलावून आण.” पाटलांनी सांगितलं

म्हशीवरच भाळला. रंभ राक्षसच्यामुळे ती म्हैस गाभण क्षाली आणि रंभ राक्षस-नरोनर पाताळलोकी गेली

तेथे त्या महिषीवर एक महिषाचे म्हणजे रेड्याचे प्रेम जडले ते पाहून रंभला भयंकर राग आला. तो त्या रेड्याला मारायला गेला रेड्याने त्याला आपल्या धिंगावर उचलून ठार केले ते पाहून त्या महिषीने म्हणजे म्हशीने रंभच्या वितेत उडी टाकली त्या वितेतून दोन राक्षस बाहेर आले. एकाचे नाव महिष व दुसऱ्याचे रक्षबीज असे होते

राक्षसांनी महिषासुराला आपला राजा केले. त्याच्या सेनापतीची नावे अनक्रमे

चिखर, ताच आश्लोम, सुदक, विडल, वाष्कल, त्रिनेत्र, कार्तवीर्य अशी होती. त्याच्या सहाय्याने महिषासुराने सर्व भूलोक पाद्रीकांत केला आणि यज्ञहोमदेी ध्वज करीत सुटला देव व दानव यांचे परस्पररांशी एक भयंकर मोठे युद्ध झाले

हे युद्ध होण्या पूर्वी महिषासुराने कांचन पर्वतावर घोर तपस्स्वी केली व ब्रह्मा-देवाला प्रसन्न करून घ्या वर मागितला की त्याला काही मरण येणार नाही

तेव्हा ब्रह्मदेव म्हणाला-“जो जन्माला येईल त्याला मृत्यू हा यंत्रारथ तसेच ती मरण पावती तो पुन्हा जन्म घेईल. तेव्हा मरण न येण्याचा वर मो कसा देऊ शकेन? अमरत्वाशिवाय दुसरा एखादा वर मागून दे.”

महिषासुराने विचार केला की इषीच्या हाती आपल्याला धरण येणे शक्य नाही आणि वर मागितला-“देवा! देव, दानव किंवा मानव पुरुषाच्या हाती मला मरण येणार नाही, असा वर दे”

ब्रह्मदेव “तथास्तु!” म्हणाला व त्यान वजावून सांगितले की तुला जव्हा कधी मरण येईल ते एका स्त्रीच्या हातीच येईल तो वर प्राप्त होताच महिषासुराला शक्तिमत्त्व चढला तो आपल्या एका सेवकाला बोलावून म्हणाला- तू इद्राला जाऊन विचार की मुकाटधाने त आपले

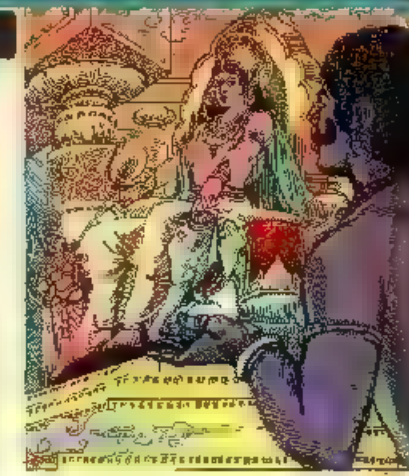
स्वर्गाचे राज्य स्वर्गाचा मुद्राला घेताय काय ते स्पष्ट उत्तर विचारून परत ये

महिषासुराचा दूत स्वर्गलोकी जाऊन इद्राला भेटला व म्हणाला- ‘मी महिषा-सुराचा दूत आहे त्याने तुला सांगायला सांगितले आहे की तू मुकाटधाने आपले राज्य देऊन स्वर्गातून निघून जाणार की इद्राला आव्हान करणार?’

“काय रे मुल्लो! तुज्या मालकाला इद्रका गर्व चढला आहे का” आणि तू त्याचा दूत जसा उर्मटपणाने बोलतो आहेस का? इद्र आहेस म्हणून वाचलास मी त्याची घमंड जिरवितो त्याला जाऊन माझा निरोप सांग आहे रेड्या, कुकटाचे गजले जाऊन तुझ्या अंगात मस्ती चढलेली दिसते आहे मी तुझी सर्व घरची सत्तर-विमार आहे.’ इद्र म्हणाला.

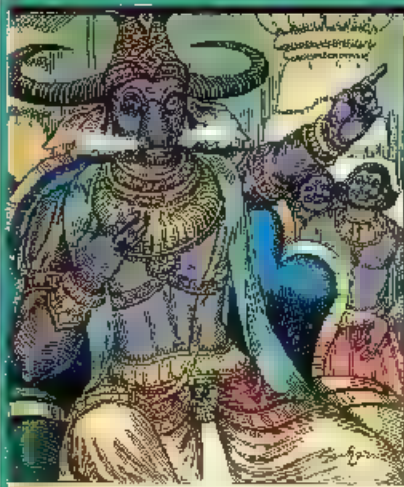
दूत महिषासुराला येऊन म्हणाला- “महाराज इद्राने ज्या शब्दात आपली निन्दा केली आहे त्या शब्दांचा मी उच्चारही करणार नाही”

महिषासुराचा कोपाम्नी भटकला त्याने शोषटी श्रावली व डोंळेवर उठून आग पाखडीत म्हणाला-“मा अपराधाबद्दल मी इद्राचा वध केला तर मला कोण दोष देईल? व युद्ध म्हणजे प्रपंचाला पाठवून तपोभग करणे वाटलं काय त्याला? माझ्या समोर

सहस्रावधी इद्र आले तरी मी त्यांना धुळीला मिळवीन त्याला मी क्षमा केली तर सहाणे लोक मला हसतील त्या इद्राला मदत करण्यास तो विष्णूमुद्रा आसाच आहे त्याने ब्रह्माचे सांग करून हिरण्यक्षाचा आणि नरसिंहाचे सांग करून हिरण्यकश्यपूचा वध नव्हता का केला? म्हणून विष्णू व इद्र दोघांचेर विस्वास्त करणे ओक्याचे आहे”

त्यानंतर महिषासुराने मनाशी ठरविले की अर्धदिनपाल अर्धदिन सर्व देवांचा पराभव करून त्यांना जे सुख आणि ऐश्वर्य प्राप्त आहे ते राक्षसांना मिळवून दिले पाहिजे तो आपल्या सेवकांना बोलावून म्हणाला “हे पहा रे! ब्रह्मदेवाच्या इषीने कोणी

पुण्य, देश वानज किंवा सावय काक्षा वध करणेचाय नाही तुम्ही सर्व स्वर्गावर स्तारी करायला तयार व्हा मी आपल्या शिवांनी व खूरांनी शत्रूंचा संहार करीन आणि तुम्हाला देवांचा प्राप्त असलेले सर्व सुखोपभोग प्राप्त करून देईन "

लिकाचे सर्व दिनवालांना बोलावून इंद्र म्हणाला- 'देवांचा मुलगा महिषासुर इत्या देवांचा वर प्राप्त करून त्या गर्वात सत्तेत्य स्वर्ग जिंकण्याच्या निचारात येतो आहे त्यान एक दूत पाठवून मला बघकी दिली आहे ती मुद्दाला तयार हो माहीतर शरज मागायला ये मी त्याला लोकर काढ ते कळविले पाहिजे म्हण म्हण मी तुम्हाला

सर्वांना बोलाविले आहे बोला आण या प्रसंगी काय करण करेवर होईल? शत्रू कितोही बलवान असला तरी त्याला क्षमा करण व्यावपणाचे होईल जय पराजय हे परमेश्वराच्या कृपेवर अवलंबून आहेत तरी आपण प्रयत्न हा केलाच पाहिजे सामोपचारात समेट करून युद्ध ठाळणे वांगल परतु अशा बुष्ट राक्षसांनी संघीच्या गोष्टी काणे व्यर्थ आहे, परिणाम उलटाच होणार. युद्ध करायचे झाले तर शत्रूच्या व आपल्या बलाबलाचा विकार करण आवश्यक आहे शत्रूच्या शक्तीची माहिती गुप्तपणे काढून जाणायला भी एका व्यक्तीची नेमणूक करतो "

इंद्राचा एक दूत महिषासुराच्या राज्यात गेला आणि त्याने वरत घेऊन महिषासुराच्या सैनिक शक्तीची माहिती इंद्राकडे घेऊन निवेदन केले इंद्र जक्षित झाला त्याने आपले पुरोहित बृहस्पती यांच्याकडे निरोप पाठवून त्यांना बोलवून घेतले व त्यांचा सल्ला घेतला म्हणाला "महिषासुर अफट तेन्य घेऊन स्वर्गावर स्वारीला यतो आहे. अशा प्रसंगी काय करण योग्य होईल?"

इंद्राला आश्चर्यचकित वाटून बृहस्पती म्हणाला-"विपत्काल आळा की धर्म साधन चाटायचे नमते जे व्ययचे

मरेले ते हाईल तरी आपण यथाशक्ती प्रयत्न हा केलाच पाहिजे म्हणूनच तर योर ऋषी व मुनी तपश्चर्या करतात फक्त ईश्वर कृपेवर भरवसा ठेवून राहिले तर काम भागणार नाही. आपल्या प्रयत्नाला यश आल नाही तर ती ईश्वराची इच्छा म्हणून सोडून घायला हरकत नाही "

इंद्र म्हणाला- गुरुवर्य! प्रयत्नाशिवाय कार्यसिद्धी प्राप्त होत नाही. हे मला मान्य आहे ऋषी व मुनींना ज्ञानप्राप्तीची अभिलाषा असते तशी क्षत्रियांना आणि राजांना शत्रूंचा संहार करण्याची अभिलाषा असते वापण सत्ता चिन्नात तर मी मुद्दाला जाऊन शत्रूंचा संहार करीन मला आपलीच मदत आहे आणि मी वज्रावृषा वर व हरिहरांच्या कृपेवर अवलंबून आहे "

बृहस्पती इंद्राला म्हणाला-"मी तुला युद्ध कर किवा करू तकीस हे नाही सांगणार तुम्ही सर्व गळा जोडा मेधावी मानता, परंतु तुम्हाला माहीतच आहे, माझा सिध्द चद्र माझ्या बायकोला पळवून घेतून गेला तेव्हा माझी बुद्धिमत्ता तिरपयोगीच ठरली ना? म्हणून तुम्ही स्वतःच्या बुद्धीवर अवलंबून राहून काय ते करा

तेव्हा इंद्र ब्रह्मदेवाकडे गेला. म्हणाला देवाधिदेवा! महिषासुर आपले राक्षसांचे अफाट सैन्य घेऊन स्वर्गावर स्वारीला यतो

आहे त्याला पाहून मला भीती वाटू लागली आहे. या कठीण प्रसंगातून सुटका व्हायला काही तरी उपाय सुचव '

ब्रह्मदेव म्हणाला- "वापण शिव व विष्णू यांना बरोबर घेऊन मुद्दाला गेलो तर आपल्याला पक मिळाल तर बल, आपण कैलास पर्वतावर प्रथम शकराकडे जाऊ "

देश कैलास पर्वतावर गेले आणि शकरासमोर त्यांना सर्व गोष्टी निवेदन केल्या. शकराला बरोबर घेऊन दोघे विष्णूकडे वेकूठलांकी गेले सर्वांनी मिळून महिषासुराशी युद्ध करण्याचे ठरविले हंसावर बसून ब्रह्मदेव, गरुडावर बसून विष्णू

नंदीवर बसून शंकर, भोरवर बसून कातिकेय आणि ऐरावतावर बसून इंद्र युद्धाला निघाले. अशातऱ्हेने देवांचे आणि वानवांचे युद्ध सुरू झाले.

घोर युद्ध झाले. विकृपालांती, इंद्राने आणि ब्रह्मा, विष्णू व सहेश या त्रिमूर्तींनी आपल्या पराक्रमाची पराकाष्ठा केली, परंतु कोणाचाही महिषासुरासमोर टिकाव लागला नाही. महिषासुराने स्वर्ग जिंकला आणि इंद्राच्या आसनावर जाऊन बसला, त्याने सर्व मुख्य पदांवरून देवांना काढून टाकून राक्षसांना त्यांच्या जागी नेमले. देवांचा खजिना काबीज केला आणि देवांना प्राप्त सर्व ऐश्वर्य उपभोग्य लागला. देव

जोगरात व जंगलांत पळून गेले आणि नानाप्रकारचे कष्ट सहन करू लागले.

तेव्हा देवांनी पुन्हा ब्रह्मदेवाला विचारले—“बोली, आतां काय करायचे? काही मार्ग काढाल की नाही?”

ब्रह्मदेव म्हणाला—“मी काय उपाय सांगणार? महिषासुराने माझ्याकडूनच एक वर प्राप्त करून कोणत्याही पुरुषाच्या हाती स्वर्गाचा वध होणार नाही असे माझ्याकडून म्हणवून घेतले आहे. त्याचा वध एखाद्या स्त्रीच्या हातीच शक्य आहे. तर मग बला, इयम शंकराला व नंतर विष्णूला जाऊन विचारून पाहू या.”

म्हणून ब्रह्मदेवावर देव शंकराकडे गेले. शंकराने त्यांना विचारले—“तुम्ही सर्व येण्याचे कारण काय?”

“तुला माहीत नाही असे काय आहे? महिषासुराने स्वर्गावर अधिकार स्थापन करून इंद्राला व सर्व देवांना हाकलून लावले आहे. त्यांना तुझ्या मदतीची गरज आहे.” ब्रह्मदेव म्हणाला.

शंकर स्मित करून म्हणाला—“तुच तर देवांची अग्नी दुर्गात प्हायला कनरणीसूत आहेस! तू वर दिल्यास म्हणून कोणी पुरुष महिषासुराला जिंकणे शक्य नाही. मग त्याला जिंकवण कोणत्या स्त्रीची निवड करावी? तू आपल्या बायकोला पाठवायला

तयार आहेस का? का का आपल्या बायकोला पाठवू? नाही तर इंद्राने आपल्या बायकोला पाठवावे. आपल्या बायकांपैकी एकीलाही युद्ध करण्याची कधी गरज पडली नाही. तेव्हा आपण सर्व विष्णूचा सल्ला घेऊ या. तो काहीतरी मार्ग काढील.”

त्यानंतर सर्व विष्णूकडे गेले. सर्व वृतांत झेकून विष्णू म्हणाला—“आपण सर्व महिषासुराशी युद्धात साधार घेऊन आपापल्या घरी येऊन बसलो आहो. त्याचा वध एका नारीच्या हातीच होणे शक्य असेल तर आपण तिघांनी आपल्या तिघांच्या तेजान एका नारीची सृष्टी केली पाहिजे. तिला आपली सर्व आयुधे देऊ

या व तिच्या हाती महिषासुराचा वध करू या.”

विष्णूच्या तोंडचे ते शब्द बाहेर पडतांच सर्व देवांच्या अंगातून एकेक तेजस्वी किरण बाहेर निघाले आणि त्या सर्व किरणांची एक अठरा हाताची एक स्त्री तयार झाली. देवांनी तिच्या हातात आपापले आयुध दिले.

तेव्हा ती स्त्री देवांना म्हणाली—“तुम्ही जिण्याचे कारण मुळीच नाही. मी त्या राक्षसाचा वध करिते.” असे म्हणत तिने गर्जना केली. त्या आवाजाने आसमंत दुमदुमले.

तो आवाज ऐकून महिषासुर म्हणाला—“हा कसला आवाज आहे? कोणाचा

आहे. जाऊन घेऊन आणा त्या व्यक्तीला. माझ्या हाती मार खाऊन पळून गेल्या देवांच्या अंगात एकाएकी एवढी शक्ती कोठून आली?"

राक्षस त्या आवाजाच्या दिशेने जाऊन ब देवीचे उग्र रूप पाहून वरतले ब म्हणाले—"महाराज! कोणीतरी देवी आहे व ती सिंह महानावर बसून येते आहे. तिच्या सर्वांगावर आभूषण आहेत. तिला अठरा हात आहेत व प्रत्येक हातात एक शस्त्र आहे. तिला पाहूनच आम्हांला भीती वाटली."

महिषासुर आपल्या मंत्र्याला म्हणाला—"तुम्ही काही जणांना बरोबर घेऊन जाऊन त्या बाईला धरून घेऊन या. मी तिला आपली पट्टराणी करीन."

मंत्र्याने ती देवी उभी होती त्या बाजूला जाऊन तिला हाक मारली—"माते! तू कोण आहेस ग? इकडे कसाला आली आहेस? त्रिलोकाचे मालक तुम्ही भक्ती करीत आहेत."

देवी स्मित करून म्हणाली—"मी तुझ्या मालकाचा वध करण्यासाठी आले आहे. तू चांगला दिसतो आहेस. मी तुझा वध करणार नाही. तू जा आणि मी सांगते तो निरोप आपल्या मालकाला सांग."

मंत्र्याने तो निरोप महिषासुराला येऊन सांगितला. त्याचा त्या निरोपावर विस्वासच नव्हता. त्या देवीशी सभेट करून घेण्यासाठी महिषासुराने खाशेली सेनापती तालम याला पाठविले. देवीने त्याचा वध केला. त्यानंतर महिषासुराने आपल्या इतर सेनापतींना एका सागून एक युद्धाला पाठविले. देवीने त्या सर्वांचा वध केला. शेवटी स्वतः महिषासुर देवीशी युद्धाला आला. दोघांचे युद्ध झाले. महिषासुराला कामरूप कर होता. म्हणून तो निरनिराळी रूपे घेऊन देवीशी युद्ध करू लागला. परंतु शेवटी देवीने सुदर्शन चक्र सोडून त्याचे भुंडके उडविले.

देवांनी आनंदाने देवीचे स्तोत्र गाऊन देवीला प्रसन्न केले.

शेजाऱ्यांची पीडा

मालती व नंदना दोघी मैत्रिणी होत्या. नंदनाच्या बडिलांनी जिल्ह्याच्या बावी दुकान काढले. म्हणून नंदना आईनडिलांबरोबर बहरात जाऊन राहू लागली. दोघी मैत्रिणी निरोप घेतेवेळी भेटल्या तेव्हा नंदनाने मालतीला आश्चर्य करून त्यांच्या घरी येऊन चार दिवस राहून जायला सांगितले. सासरी गेल्यावर तिने मालतीला आपला पत्ता लिहून कळविला.

नंदनाला भेटायची व शहर पाहण्याची मालतीला फार उत्सुकता होती. तिला शहरात जायला अनायास एक सोबत मिळाली. त्या गावातला एक वाणी कामानिमित्त जिल्ह्याच्या गावी निघाला. त्याने मालतीला आपल्या गाडीत नंदनाच्या बरापर्यंत पोचवायचे मान्य केले. शहरात पोचल्यावर त्या वाण्याने मालतीला नंदनाच्या बरापर्यंत पोचविले, परंतु घाईचे काम होते म्हणून

जेथे थांबू शकला नाही. भाईपार्श्वे निघून गेला.

मालतीला नंदनाचे घर सहजी सांपडले. परंतु नंदनाच्या घराला कुलूप लावलेले होते. परंतु तिने शेजारच्या घरी जाऊन दारातून डोकावून पाहिले. त्या घरातल्या एका मध्यम वयाच्या बाईने तिला पाहून विचारले—"कोण ग बाई? कांय पाहिजे तुला?"

मालती परिस्थिती समजावून सांगून म्हणाली—"नंदना कोठे गेली व केव्हा परत येईल, कोणास ठाऊक?"

"तिच्या नातेवाइकांकडे लग्न आहे म्हणे, म्हणून सवें मंडळी शेजारच्या गावी गेली आहेत. काळोख पडल्यावर येतील. तोंपर्यंत आमच्याकडे रहा पाहिजे तर." ती बाई म्हणाली.

मालतीला 'हाय'चे वाटले. पूर्वी कळविल्याशिवाय कोणाच्याही घरी जाऊ नये,

असे तिचे घडील नेहमी सांगत, त्याचे कारण आता तिच्या लक्षात आले.

त्या शेजारच्या बाईला एक मुलगी होती. तिचे नाव जानकी. जानकीची व मालतीची मैत्री लोकरच जमली. जानकीच्या बाबांना काही नोकरी बंधा नव्हता. तरी त्या लोकांनी किती प्रेमादरपूर्वक, तोंड ओळख सुद्धा नसता. मालतीला ठेवून घेतले.

दिवसभर जानकीने मालतीला सर्वे गाव फिरवून दाखवून जाणले. त्या दिवशी संध्याकाळी जानकीच्या एका भ्रमिणीकडे लक्षाची मेजवानी होती. निदान जानकीने तरी त्यांच्याकडे जायला हवे होते. नाहीतर

मैत्री न निभावल्याचा दोष लागेल. परंतु जायला मामेपुढे करीत होती.

"मी नाही जात आई, त्या लग्नाच्या मेजवानीला. लग्नाला मोठमोठी मंडळी आलेली असणार, तेथून जायला एखादा चांगला पातळही नाही. हात व बुच्चा गळा. लोक कोण ही मोलकरीण आली म्हणतील? म्हणून मी नाही जात आई!" जानकी आईला म्हणाली.

ते ऐकून मालती आपल्या पेटीतून रेशमी साडी काढून जानकीला देत म्हणाली-"ही रेशमी साडी नेसून जा आणि हे माझे दागिने घालून जा."

जानकी 'हो' 'ना' केव्हाशिवाय दागिने घालून घेऊन व साडी नेसून लग्नाला गेली.

काळोख पडला व बरीच रात्र लोटली. लग्नाला गेलेली नवला व तिच्या घरातली मंडळी परतली नाहीत. जानकी लग्नाला गेली होती, तीसुद्धा परतली नाही. जानकीला श्री जाऊन घेऊन येतां, असे सांगून तिचा बाप निघाला आणि दारात प्रदल्ले चिट्ठी उचलून बाचून मोठ्यात ओरडला.

मालतीने बटदिशी पुढे होऊन त्याच्या हातातली चिट्ठी घेऊन वाचली. ती जानकीने तिच्या आईच्या पावे लिहिलेली चिट्ठी होती. चिट्ठीत हा मजकूर होता-

"दागिने हे स्वामीचे संपन्न असतात हे आज मला कळले. मेजवानी झाल्यावर मी घरी जायला निघाले तेव्हा एका गल्लीत मला एकटीला पाहून चार जणांनी अडविले आणि मुरा दाखवून अंगावरचे सर्व दागिने काढून नेले. मालतीला मी तोंड कसे दाखवू? मी परक्याची वस्तू अंगावर दाखवून गेले त्याबद्दल बाबा माझा गळा कापतील, मला माहीत आहे. म्हणून मी कोठेतरी तोंड काढे करते आहे. ते पत्र वाचून मालतीच्या बोट्यांना पाणी आले. इतकी रात्र उलटली आणि जानकी कोठे गेली असेल? काही घोर तर घडले नाही ना?

पत्र वाचून जानकीची आई कपाळावर हात ठेवून रडू लागली.

जानकीचा बाप मालतीला म्हणाला-"आई, मी काही दिवसांनी तुझ्या दागिने त्यांची सर्व किंमत देईन हो, या जानकीचा शोध कसा लागणार आता? माझ्याजवळ एक फुटकी कवची सुद्धा नाही!" म्हणत आंसे दाळू लागला.

"अहो नाका! माझ्या दागिनेची किंमत तुम्ही भरायची गरज नाही. पहिल्याने जानकीला शोधून आणा. काल रात्री तुम्ही आश्रय विला नसतात तर चोरांनी माझे दागिने माझ्या गळ्यातून काढून घेतले नसते का?" मालती म्हणाली.

जानकीचा बाप जानकीला घोषायला काळोखात निघून गेला.

म्हणत आहेस? तो किती चांगली मंडळी आहेत? जानकी कोठे निघून गेली आहे?"

नंदना स्मित करून म्हणाली- "कोठे गेली नाही, त्यांच्या कोणत्यातरी नातेवाईकाकडे जाऊन राहिली असेल. हे सर्व नाटक रचणं आहे त्या सर्वांनी! शहरात चालणारी लबाडी तुला अजून कळली नाही. केव्हा गळा कापतील कळणारचुदा नाही. बा लोकांच्या विषयी सर्व गांवकऱ्यांना चांगली माहिती आहे. कपडे, भांडी व हाती लागेल ते उचलून नेणारी ही माणसं आहेत! याच! त्रास असणं झाला आहे आम्हांला. चोरांनी तिच्या अंगावरचे दागिने काढून नेले तर तिला पत्र लिहायला कागद आणि पेन कोठे मिळालं आणि तिने एवढे पत्र कोठे बघून लिहिलं ग? तुच सपडलीस माझ्या हातात अशी फसायला?"

मालतीला मयंकर राग आला. म्हणाली- "मी एक खेडबळ असेन. पणतु मा शहरी लोकांची लबाडी उघडकीला आणल्याशिवाय राहणार नाही! तू मला मदत कर म्हणजे झाले." असे सांगून मालतीने नंदनाच्या कानांत काहीतरी सांगितलं.

"हृशार आहेस ग! तुझी ही युक्ती यशस्वी व्हायला माझा भावसभाऊसुद्धा मदतीला आहेच! तो सोंग करण्यात वस्ताद आहे, बघ!" नंदना म्हणाली.

रावभर बातमी पसरली. मालती पातळ्या पदर डोक्यावर घेऊन जानकीच्या घरी गेली व दाराची कडी वाजविली. ती थोडी काळोखातच उभी राहिली. जानकीच्या भाषाने दार उघडले.

आवाज बदलून मालती म्हणाली- "आता घरी यायला काही हरकत आहे का?" जानकीने विचारायला पाठविले आहे.

जानकीची आई बाहेर येऊन म्हणाली- "काय तरी आहे, ही भुलगी! मी तिला बजावून सांगितले होतं की मालती परत आपल्या गावी जाईपर्यंत तू येण्याची आई करू नकोस. परत केव्हा यायचं हे आम्हीच कळवू, असं सांग तिला. बरं पण तू कोण?"

"मालती!" असे म्हणत मालती उलोवात येऊन उभी राहिली. बोवां नवरा-बायकोवर आकाश कोसळल्यासारखे झाले. "चांगली वागणूक दाखवून तुम्ही असा गळा कापलात का? भासो दागिने चोरी गेल्याची फिर्याद मी पोलीसात केली आहे." मालती म्हणाली.

काळोखात तिच्या मागे पोलीसाच्या बैशात नंदनाचा भावसभाऊ उभा होता. तो पुढे येऊन म्हणाला- "तुमचे सर्व नाटक आता बंद करा. बळा तुझ्याच तुम्ही तिघंही आणि गज मोचीत बसा तिकटे!"

पोलीसला पाहून दोघं नवराबायको थरथर कापू लागली. म्हणाली- "आम्हांला क्षमा कर, मालती! आमच्या अकालने होका दिला. आमची अडू चव्हाट्यावर आणू नकोस! तुम्ही दागिने तुला आणून देतो."

"माझ्या दागिन्यांबरोबर शेजार पाजा-रच्या घरातून चोरलेला सर्व भात तुम्ही दिला नाहीत तर क्षमा करण्याचा श्रमच नाही!" मालती म्हणाली.

त्यांनी लगेच जानकीला बोलावून अगळे आणि मालतीचे दागिने आणि पूर्वी चोरलेले शेजारच्या लोकांचे सामान आणून दिले. उजाडण्यापूर्वी जानकी व तिचे आईवडील घर सोडून कोठे निघून गेले कोणाला कळलेही नाही. "शेजाऱ्यांचा त्रास तुझ्यामुळे गेला आहे!" नंदना व तिचे आईवडील म्हणाले.

काही वेळाने त्या शक्तीत एक गाडी थांबल्याचा आवाज ऐकू आला. मालती व जानकीची आई दार उघडून बाहेर आल्या. नंदनाच्या घरची मंडळी गाडीतून उतरली. शेजारच्या दारात मालतीला नंदनाने तळपण बोटखले व आनंदाने तिला घाबत जाऊन भेटली. नंतर ती आपली पेटी घेऊन नंदनाच्या घरी गेली.

घरात आल्याबरोबर नंदनाने मालतीला विचारले- "पहिल्याने पेटी उघडून तुझं सर्व सामान आहे की नाही, पाहून घे, दाई!"

मालतीने आदर्शचर्चित होऊन घडलेले वृत्त सांगितले व म्हणाली- "तू असे कां ग,